

ASYA EĞİTİM FELSEFESİNE TARİHSEL BİR YAKLAŞIM

Doç. Dr. Saffet BİLHAN*

I. ÇİN

Bu genel başlık altında *büyük eğitim akımlarını*, sıra ile inceleme konusu yapmayı tasarlıyoruz. Burada ele alacağımız ilk akım Çin Eğitimidir. Çin, nüfusu kalabalık, tarihi eski, hayatı sade bir millettir. Halkın çoğunluğu kırsal kesimlerde yaşar, tarım ve hayvancılıkla uğraşır.

Çin'in düşünsel okulları, bu okulların ürettiği öğretisel (doktrinal) akımlar, Çin yaşantısının sadeliği içerisinde doğmuş ve bu sadeliğin anlamı içerisinde yoğrulmuştur.

Çin'de çok sayıda felsefi akımlar doğmuştur. Bu itibarla Çin felsefesi, Yunan felsefesinden daha eski olduğu gibi, daha sonraki felsefe akımlarını etkilemesi bakımından da önemli bir konuma sahiptir. Bu felsefenin 19 uncu yüzyıl Alman felsefesini, ayrıca modern çağda gelişim göstermeğe başlayan Varoluşçuluk akımını etkiliyecek kadar etki alanını günümüze ulaştırabilmiştir.

Çin felsefesi, tarih karşısında tarihin kuramsal anlatımına ve bazı anlayışların savunmasına yönelik bir yol izlemiştir. Bu felsefi akımların gelişimi, Çin'in kolektif yaşamı içerisinde şekillenip yayılan düşüncelerle ilişkili olarak bir etkileşim sürecinde gerçekleşmiştir.

Eski Çin uygarlığı, dünya tarihinde büyük bir etki alanına sahiptir. Çin'in çok eskiye dayalı yazısından başka, resim sanatı, fildişi, yeşimtaşı, tahta oymacılık, ve heykeltraşlık sanatında olduğu kadar, Pekin'in muhteşem saraylarında görüldüğü gibi mimarî alanda da gözkamıştırıcı eserleri bu uygarlığa tanuktur.

Çin'in yönetim yaşamına ilişkin efsaneler aynı zamanda Çin'in eğitim olayını belirleyici niteliktedir. Konfüçyüs diyor ki: "iyi hükümeti yapan, hükümdarın ve bakanların faziletidir; bu, erdemli, ve-

* Eğitim Programları ve Öğretim Bölümü. Eğitimin Tarihi ve Sosyal Temelleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

rimli toprağın bitkileri yeşertmesi gibidir. Adalet, tüm insanlarla uygun tarzda davranmaktır. Adaletin ilk ödevi, hikmet sahibi olanları (bilgeleri) yüceltmektir ... Hikmet, insanîyet, cesaret, bunlar üç evrensel erdemdir. Fakat bunları uygulamaya koymak için sadece bir şey gerekir: *samimiyet*.” Görüldüğü gibi Çin felsefesinde yönetim, toplumsal ilişkiler, eğitim işlevi bir bütün oluşturmaktadır. Nitekim Konfüçyüs şöyle diyor: “Öğrenimi seven kimse ahlâkı, vicdanı elde edecek, çaba sarfeden kimse insanlık faziletini elde edecek; zaaflarından utanmayı bilen manevî cesareti elde edecek ... olgunluk Tanrı yoludur, insanın ödevi olgunluğu aramaktır. Olgunluğa erişen kimse, zorluk çekmeden *Doğru Ortam*'da kendisini tutabilir; iyiyi, onu düşünmeden yapar, zorluk çekmeden Yolu izler. İşte bu kimse kelimenin tam anlamı ile bilgedir. Olgunluk arayan kimse, doğru olana sarılır, ve sağlam tutunur, doğruyu, hakikati sabırla inceler, kendi kendisine açıklamasını yapar, itina ile ona nüfuz etmeğe çalışır, ayrıntılarını belirlemek için aklını kullanır ve tüm gücü ile uygulamaya geçer, Olgunluğu idrâk etmek doğal yasadır, öğretinin amacı, tam olarak bu olgunluğu aydınlığa çıkarmaktır. Olgun olan kimse, olgunluğu algılar, olgunluğu, eğitimle ve öğrenimle başaran kimse olgun olur¹.

ÇİN TOPLUMUNDA EĞİTİM

Tarihçe

Çin milleti çok eski bir uygarlık ve kültüre sahip olan milletlerden biridir. Çin Tarihi, geleneksel bilgilere göre “Beş Hükümdarlar” devri ile başlar; bunların ilk üçü muhteşem hükümdarlar olarak kabul edilir. Bunlar: Huang-ti, Çuan-hiu² ve Kao-sin'dir. M.Ö. 2. yüzyıl tarihçilerinden Sseu-ma Ts'in, “Tarih Hatıraları” adlı kitabının birinci bölümünde bu beş hükümdarı konu olarak almaktadır. Buna göre Çin Nuangti ile başlar. Çin kültür ve Uygarlığı konusunda önemli bir kaynak ise Konfüçyüs'e ait olduğu söylenen “Şo king” adlı tarih kitabıdır. Ayrıca “Ayinler Sicili” veya “Töreler Kitabı” önemli bir kaynaktır. Bu kitapta değişik anlayış sistemleri, ben-evren tema'ı ile ilgili belirli felsefi kuralları içeren metinler vardır. “İlkbahar ve Sonbahar Yıllıkları” (M.Ö. 722-48) yılları arasındaki tarihi olayların kronolojisi) kısmen konfüçyüs'e mal edilmektedir.

1. 1 Çin Eğitimini incelerken Buda, Yusuf Has Hacıp ve Mevlânâ gibi düşünürlerin görüşleri de izlenirse bir insicamlı bir düşünce doğrusu elde edilebilir.

2. Batu kaynaklarında izlemek için bu adları şu yazış biçimleri ile aramak gerekir: Houang-i Tchouan-hiu

Çin hükümdarlarından Nuang-ti ,eğitimde birlik sağlamak için. ülkenin her yerinde kullanılmak üzere bir alfabe saptadı; alfabe-yi hükümdarın bu işle görevli Bakanı Li Sseu yayınlıyarak ülkenin her tarafına dağıttı ve resmi yazı olarak kullanılmasını zorunlu kıldı. Yazı üç bin işaretten oluşuyordu. “Yüz Okul” adı ile tanınan elyazmalar bu yazılarla kaleme alındı. Böylece Ts’in sülâlesi tarafından yıkılan Altı krallığın yazıları ortadan kalkmış oldu³.

Kralların Eğitim Politikası

Çin’de eğitim olayı ile diğer toplumsal olaylar içiçe girmiş gibidir. Yönetimin tümü okuma yazma bilenlerin elinde toplanmaktadır. Eğitimin önemli bir siyasal işlevi bulunmaktadır. Okuma yazma bilenlerin oluşturdukları *Mantrin* (kuraltay) yönetimde büyük bir yetkiye sahiptir. Buna rağmen büyük halk kitlelerinin değeri inkâr edilmezdi, Çin geleneği demokratik temele dayanmakta idi. En alt tabanda bulunan halktan herhangi birinin en yüksek mertebeye çıkmasını önleyen bir yasa veya gelenek görneklere dayalı bir engel mevcut değildi. Geçmişleri karanlık kişiler bile imparator olmuşlardı, Halkın yararını engelliyen veya halka zarar veren, örneğin, halkın emeği ile ekilmiş bir buğday tarlasını atı ile çığniyerek geçen imparatoru tahttan indirmişlerdir. Mensiüs’e (M.Ö. IV-III y.y.) atfedilen bir söz şöyle demektedir: İlahlar, imparatorlar ve halk, bu sonuncusu daha çok önemlidir⁴.

Çin’in yönetim usulü hakkında bize bilgi veren en eski kaynaklardan biri, M.Ö. XI. yüzyılda yaşamış Çeu dükünün bıraktığı *Çeu Li* veya *Tören Kitabı* denilen eseridir.

İlk sıralarda merkezî bir yönetim tarzına sahip olan imparatorluk süratle genişlemeğe başlayınca merkezî hükümet imparatorluğun genişlemesi ile birlikte çoğalan ihtiyaçlarına cevap veremedi, bu nedenle yarı-bağımsız devletler oluşmaya başladı; bir ara bunların sayısı binbeşyüze kadar yükseldi, sonraları dörde, beşe kadar indi. *Devlet işleri altı bakanlık arasında bölüşülüyordu*: İmparatorun işlerine *Gök bakanı* bakıyordu, halkın işlerine *Yer bakanı*, tören ve ibadet işlerine *İlkbahar bakanı*, savaş işlerine *Yaz bakanı*, ceza işlerine *Sonbahar bakanı*, kamu yönetimi işlerine *Kış bakanı* bakmakta idi.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi halkın önemi, zâdegân (aristokrasi) sınıfının önemini aşıyordu. Zira, Çin’de imparatorluk halka dayalı

3 La Pensée Sa. 35

4 Herbert Gowen, Histoire de l’Asie, P. 43.

olarak güç kazanıyordu. Burada “*Yüz Aile*” pederşahi bir şirket oluşturuyordu, bunlar arasındaki birlik ve ilişkiler “Beş Toplumsal İlişkiler Yasası” ile teminat altına alınmıştı: 1. Halkla – hükümdar arasındaki ilişkiler. 2. Çocuk–baba, 3 karı–koca, 4. Ağabey–kardeş, 5. dostlar arasındaki ilişkiler. Bütün bu ilişkiler Çin eğitimcileri tarafından, insanlarda sevgi, saygı ve şefkat duygularını geliştirecek ve insan tabiatına uygu gelecek tarzda kendilerine özgü bir felsefe ile asırlarca işlenmiştir. Bu felsefi anlayıştan kaynağını alan bir kamu düzeni oluşmuştur.

Kamu Düzeni

Çin’de yönetimi elinde tutanları değerlendirme ölçütü, geleneksel kurallara bağlılıktır. Hükümdarlar, geleneksel kurallara bağlı olanlar ve bunlara bağlı kalmıyanlar şeklinde anılmışlardır. Çinlilerin Beş Hükümdarlar kuşağı dönemini, insanlık ve onun mutluluğunun tümüyle yaşadığı bir çağ olarak şiir ve yazılarıyla tasvir etmiş olmalarının nedenini buradan aramak gerekir.

Çin’de beylikler vardır, her beyliğin başında bir bey (şef) bulunur. Beylerin kamu yönetimi ve bu yönetimin düzeni, askeri esaslara dayanmaktadır. Askeri sorumluluk hem toprağa hem de insana yöneliktir. Her kişi sahip olduğu toprak ve bu toprağın verimliliği ölçüsünde askerlik hizmetlerine katkıda bulunur.

Toprak sahibi olmıyan işçiler insanla bu hizmete katılırlar.

Savaşın ilânı ve silah altına çağırma toplum hayatına önemli hareketlilik verir. Nüfus sayımı bu sırada yapılır. En ilginç yönü, savaş halinde genel af ilân edilir, borçlular borçlarından kurtulur. Askerler, genel olarak ölüm cezasına çarptırılıp infaz edilmemiş kimseler ve beyliklerin kendilerine büyük bir sadakatle bağlı yetiştirilmiş kimse-lerden oluşur.

Orduda Eğitim:

Harp eğitimi silahların kutsallığını telkin etmekle başlar, silahların bu niteliği nedeniyle onlara gelişi-güzel dokunulamaz, silahlar Beyliğin başındaki şefin sorumluluğu altında muhafaza edildikleri yerden çıkarılır. Bunlara dokunmadan önce belirli dinsel törenler düzenlenir, mabetlerde oruç tutulur, kurbanlar adanır, ölmüş atalarıyla mânevî irtibat kurulur. Silahlar kana bulandırılır, bununla yeni güç elde edildiğine inanılır. Bu işlemin eğitsel anlamını, askerleri, henüz

cepheye gelmeden önce savaş ortamına hazırlamak amacı güdüldüğü tarzında açıklıyabiliriz.

Çin toplum hayatında, özellikle önemli olaylarda ölümlerin mânevi gücü büyük bir yer işgâl eder. Ataların ruhunun her zaman insana yardımcı olabilecekleri, bunlara karşı saygısızlığın aksi durumu yaratabileceği ve onların öfkesini üzerlerine çekebileceği düşüncesi genç yaştan itibaren çocukların inancında yaşatılır. Seferberlik halinde askerlerin ilk toplanma yeri olarak mezarlıkların etrafında toplanmaları ve kurban kismeleri bu nedene dayanmaktadır.

Çin hükümdarının başta gelen görevi, insanların doğaya egemen olmaları için onlara gerekli simgeler sağlamaktadır. Hükümdar bu simgelerle her şeye doğru (çeng), bir anlam verir, bir nesnenin ne işe yaradığı, hükümdarın ona verdiği tanım (ming) ile anlaşılır. Bu işlem "halkın kullanılabilir kaynaklar konusunda eğitilmesi"⁵ amacına yöneliktir. Eşyayı doğru tanımlama, isimlendirme yönetimin zorunlu görevi arasında bulunmaktadır. Gerek eşyada, gerek eylem ve hareketlerde düzeni sağlamak ancak, eşya ile eylem ve hareket arasında uyum sağlamakla mümkündür. Kelimelerin telaffuzu, yazı işaretleri, eşyayı isimlendirme ve bunları anlama ve kullanma birikimleriyle ilişkili olaylardır. Hükümdar bütün bunlarla ilgilenmek ve bunları en iyi bir şekilde halka açıklamakla sorumlu olduğu gibi, herkesin kişiliğini ve bu dünyadaki yerini de göstermek durumundadır. Bu noktadan hareketle hükümdar sadece yönetici değil, aynı zamanda en önde gelen *Eğitmandir*. Özellikle Huang-ti, hem Çin devletinin kurucusu, hem de öğretileriyle Çin toplumuna uygarlık ufuklarını açan kişi olarak bilinmektedir.

Çin'i diğer dünya uygarlıklarından koruyan pekiştirilmiş coğrafi engeller vardır: dağlar ve çöller, Bu çift engel, diğer, dünya uygarlıklarıyla (Türk uygarlığı hariç) temasını keserek durgun bir görünüm vermesine rağmen, sürekli bir oluşum ve kendini yenileme olayını yaşamıştır. Zaferleri, yenilgileri, mutlulukları, sefaletleri bütün çeşitleriyle tattığı gibi, her türlü dinî, felsefî akımları denemiş, amansız mutlakiyet ve keyfi yönetimden tutun aşırı sosyalizme kadar değişik hükümetler yönetiminde düzenin nimetlerini, anarşinin ızdırabını içine çekmiş olmasına da tanık oluyoruz.

Çin'in kaderi toprağa bağlı kalmıştır. uygarlığı köylüye ve çiftçiliğe dayanmaktadır. İnsaniyeti (humanizmi) ,kendine özgü kapalı

5 Granet, La Civilisation Chinoise, P. 47

bir kutu niteliğinde ve tarım temeli üzerine kurulmuştur. Çin, tarihi boyunca zaman zaman başkaları tarafından işgâl edilmiş veya kendisi işgâlcı olmuştur; fakat benliğini sürekli olarak korumayı başarmıştır. Hereketsiz görüntüsüne rağmen yukarıda değinildiği gibi, sürekli olarak oluşma ve kendini yenileme süreci içinde bulunmuştur.

Çin tarihi, eski olma niteliği itibariyle Eski Mısır ve Mezopotamya tarihi ile karşılaştırıldığı zaman, son ikisini daha çok eskiye götürenlerin, resmi kronolojiye dayanan Çin'in üçüncü kuşağı Çeu (Tcheou) nun dönemini (M.Ö. 1000 yıl) bilinen tarihsel dönem olarak kabul etmelerindedir. Halbuki Şang veya Yin sülalesinin tarihleri de arkeoloji araştırmaları ile ortaya çıkmıştır. Daha da eskilere doğru gidilirse Hia sülalesi, yine eskiye doğru "Bilge İmparatorlar" Yao, Şun ve T'Yu gibi M.Ö. çok gerilere giden dönemler vardır.

Coğrafya ve İnsan

Çin, topografik durumu itibariyle hemen hemen bir daire teşkil eder ve bu daireye adeta çap teşkil eden Yang-tsö nehri 4500 km lik boyu ile ülkenin bir ucunu ötekine bağlar. Dünyanın büyük limanlarından olan Şangay bu nehrin denize döküldüğü deltada bulunmaktadır. Nehrin kuzeyi "bereketli toprak"tır. Çin'in ikinci büyük akar suyu Sarı Nehir, bu toprakları hem verimli hale getiren, hem de taşarak büyük su baskını felâketlerine yol açan doğal kaynaklardan biridir. Bu suyun takip ettiği yol her zaman aynı olmamıştır, yüzyıllar boyu bazan kuzeye, bazan güneye kaymıştır. Hükümdar Büyük Yu'nun su baskınlarına hükmeden, suların hâkimi olarak tanınmasının nedeni, herhalde bu nehrin husule getirdiği felaketleri önleyici tedbirler alması ve akışının düzenli olmasını sağlamasındandır.

Çin'in bugünkü toprağı 4 milyon km² ile Türkiyenin 5 katından fazladır. Fakat eski Çin tarihinin bu kadar geniş bir saha üzerinde cereyan etmiş olduğunu söylememiz mümkün değildir. Örneğin, Yin veya Çeu imparatorluğu Ankara ili sahasından büyük olmasa gerek.

Yang-tsö nehrinin güneyinde ise genellikle Çin asıllı olmıyan kimseler yaşamakta idi. Buranın iklimi sıcak ve rutubetlidir, pirinç, buğday, darı, mısır gibi tahıllar yetişmektedir. Çin çayının merkezi de burasıdır.

Çin köylüsü, rüzgarın hangi taraftan geldiğini aramaz, fakat olaylarını gökten bekler, bunun etkilerini toprakta arar, bunun için top-

rağın neler vereceğini arar ve önüne bakar, yüzünü semaya çevirir göğün neler göndereceğini bekler, bu dikey yönelişlerden Çin'inin inancılığı doğar. Yerdeki varlıklar, gösteki güçler bu inancıl niteliğin kaynağıdır. İnsan, ne hayvandır ne de melek, yerle gök arasında bir kişiliğe sahiptir. İnsan orta yerde bulunmaktadır, insanlardan biri, gökle yer arasındaki irtibatı sağlamakta, yükümlü olmalıdır. Bu görevi yüklenenler, hükümdar ve bilge kişilerdir. Bu kişilerin sorumlulukları, görevleri hayatın her yönü ile ilişkilidir. Örneğin, mevsimlerin izlediği devirler vardır, bunlarla tarımsal olayları denkleştirmek gerekir.

Devleti yöneten, tarihleri ve saatleri bilmek zorundadır; böylece yönetim, takvim olayı ile de ilişki kurma durumundadır.

Takvim düzenleme işi, Çinlileri, uygarlıkların başlangıcından itibaren meşgul etmiştir. Yönetici, yeteneklerini yüce varlıktan alarak yıldızlar üzerinde gözlemler yapar, halkını mevsimlerin geliş tarzı konusunda uyarır. İlkbaharda tarlaya ilk evleştiği açan odur. Mevsimlerin ve olağan-üstü olayların düzenini veren yukardaki Yüce varlıktır. Tarım işlerini ve halkın hayatını düzenliyen yersel hükümdardır, bu kişi dinsel ve dünyasal işlerin düzenleyicisidir. Yersel hükümdar, gökler hakiminin temsilcisi durumundadır. Hıristiyan düşüncesinde İsa (Tanrının oğlu), ile Tanrı (Peder) arasında burulan bağlantıya benzer bir bağlantı burada göze çarpmaktadır. Nitekim Batılı araştırmacılar Yersel hükümdar diye nitelediğimiz Çin hükümdarlarını, Tanrı-Oğlu (Fils du Ciele) şeklinde anlamaktadırlar⁶.

Yersel Hükümdar'ın ilâhîsal yönünü ve Yüce Varlık olan Gök hükümdarına karşı sorumluluğunu göz önüne aldığımız zaman bu sorumlulukların istenildiği gibi yerine getirilmesi Yer ve Gök arasındaki uyumun sürekliliği için gereklidir.

Yersel Hükümdar, gurura kapılır, ölçsüz hareket eder, ilâhîsal sorumluluklarını hiçe sayarsa, Yerle Gök arasındaki bu dengeli uyum derhal bozulur. Bu durumda, Yüce Varlık hoşnutsuzluğunu, ve hışmını korkunç olaylarla belirtir: Gök olaylarında karışıklıklar, Yıldızların kayması, fırtınalar, kasırgalar, acıip varlıkların türemesi, genel huzursuzluk ve nihayet kıralın, yani yersel hükümdarın iktidardan düşmesi gibi sonuçlar hasil olur.

Bütün bu huzursuzluklar birbirlerini izler ve kral tahtından olurken ilâhî mukadderatın tescil ettiği biri, sahipsiz kalan yersel yönetim emanetini üzerine almak üzere ortaya çıkar; bu kişi hükümdar so-

6 Rene Grousset, La Face de l'Asie, p. 237 vd.

yundan gelen biri olabileceği gibi, herhangi bir vatandaş ta olabilir. Yeter ki, Tanrı'nın emanetini iyi kullanmıyan hükümdarın yerine geçebilsin ve sahipsiz kalan emaneti üzerine alabilsin. Yeni hükümdar, Tanrı'nın isteği ile emanetin el değiştirdiğini, Tanrı'nın emaneti kötüye kullanandan aldığı ve yeni bir kimseye tevdi ettiğini ilân eder: Hükümdar sülâle'nin iktadarı kaybetmesi, bu tarz açıklama ile kamu oyuna duyurulur. Çin'de bu biçimde birçok iktidarlar düşmüş, yerlerine yenileri gelmiştir. Bunların birer devrim (ihtilâl) veya sadece bazı kimselerin yönetimi elden kaçırmaları, başka birilerinin ele geçirmelerinden ibaret basit birer iktidar değişmesi olduğu hakkında görüş farkları vardır.

Çin Toplumsal yaşamının oluşmasında Eğitimin İşlevi

Çin'de herhangi bir kast sistemi yoktur, her kişi veya grup istediği eğitimi izliyebilir ve okuma yazma bilen herkes okul açabilir.

Çinliler M.Ö. VII. ve VI. yüzyıldan beri okul dediğimiz kurumu tanımaktadırlar. Bu okulların izledikleri yöntem ve yöneldikleri amaç fazla değişiklik göstermeksizin son devrimler dönemine kadar gelmişlerdir. Okulların dayandıkları temel ilke, Çin toplum yaşamında olduğu gibi kutsal metinlerdir⁷. Bu metinlerin büyük bir kısmı Konfüçyüs'e (M.Ö. 551-479) atfedilmektedir.

Okuma yazma bilenlerin sayısı azdı, fakat bunların illerde ve köylerde açmış oldukları okulların sayısı epey kabarıktı. Okullar herkese açık olmakla birlikte paralı oldukları için ancak bu parayı ödeyebilenler okuyabiliyordu. Zengin kişiler tarafından açılıp, parasız olan okullar da vardı. Okullar, sadece erkek çocuklar içindi. 10-20 yaş arası çocuklar bu koullarda eğitim gördükleri sürece, dış dünya ile irtibatı kesilmiş olarak sürekli okulda kahlardı. Disiplinli ahlâk eğitimi, kutsal metinlerin okunup, anlaşılması ve sindirilmesi, Çin alfabe işaretlerinin düzgün kullanılması, iyi telâffüz edilmesi gibi konular, temel eğitimi oluşturuyordu. Daha ileri aşamalarda öğretimin yönetim kadrosunda bir görev elde etme ve bu görevi başarılı bir biçimde yerine getirebilme amacına yönelikti. Ayrıca, zengin ve saygın ailelerin açtıkları okullar, kendi çocukları içindi. Kız çocuklar ise, Hindistanda olduğu gibi eğitimden dışlanmışlardı. Böylece oluşan toplum erkek egemenliğine dayalı bulunmakta ve yönetimde kadını dışlamakta idi.

⁷ J. Leif et G. Rustin, Histoire des Intitutions Scolaires, Paris 1965, P. 15, 16

Öğreteler ve Toplum düzeni

Konfüçyüs ve müritleri, Çin'de yeni bir toplumsal düzenin esası olduklarını ileri sürmediler. Maamafih, Konfüçyüs kadar derin ve hikmet dolu bir adam geçmişin basit vakanüvis (tarihi olayları sıra ile kaydeden kişi) i olmadı, ve eğer yaratıcı düşünür olarak anılmazsa bile, o en azından gerçek yaratıcı bir tahlilci (ayrışımçı) idi. Konfüçyüs ve onu izleyenler, orijinal olup olmadıklarından endişe etmeksizin, geleneksel üstün bilginin bir içerikliği olduğunu kabul edip, iki bin yıldan beri süregelen Çin bilginler görüntüsünü biçimlendirdiler.

Geleneksel Skolastik düşünürlerin işlevi

Bunlar "klasikler" diye bilinen belirgin bir şekilde tanımlanmış yazarlar topluluğu olarak ilk Çin'de gelişteler ve Çin entellektüel sınıfını oluşturdular. Klasikler deyiimi hem yazarları, hem de onların eserlerini ifade için kullanılmıştır.

Bu Klasiklerin daha ilk ve daha anlamlı olanları *Beş Klasikler*'dir. Bunlar: *Değişmeler Kitabı* veya *İlahi Kitap*, Uluhiyetin değişik yöntemlerini niteleyen ve akibetleri tefsir eden kitaplardır. *Tarih Kitabı*, yöneticilerin isteklerini ve tercihlerini dile getirir, toplumun geleceğini, tarihin deneyimi doğrultusunda yönlendirmediği amaçlar. *Işık Kitabı* veya *İlâhiler Kitabı*, şiir antolojisi niteliğindedir, ilâhiler ve nağmeleri içerir. *Ayinler Sicili* veya *Törelere kitabı*, adından da anlaşılacağı gibi dinsel ve yönetsel protokolun kurallarını ortaya koyar.

Düşünürlerin eserlerinin zamanla mistik bir anlam kazanmaya başlamaları ile bunların toplum üzerindeki etkileri daha da güç kazandı. Halbuki, Çin Şi Huangti'nin, yönetimi herkes için geçerli bir yasaya dayandırmak, hukuk ilkelerine bağlamak isteyip başarılı olmayınca, Han'ların Konfüçyüs ilkelerini devreye sokmaları ile başlayan Konfüçyüscülük ilk sıralarda metafizik anlayışlardan uzaktı. Konfüçyüs'ün toplumsal düzeni belirliyen en önemli ilkesi tâbi olanın, matbua (kendisine tabi olunan) karşı görev ve sorumlulukları bulunduğu gibi, uyruğun da, hükümdara karşı görev ve sorumlulukları vardır. Bu ilkeler aynı zamanda toplum ve aile ilişkilerini de düzenler.

Çin'de dayanağını tarih bilincinden alan bir kamu oyu veya kitle bütünleşmesi oluşurken, bu oluşum sürecini izlediğimiz zaman, toplum etkileşimi ile eğitim arasında birbirlerine doğru sürekli bir akımın varlığını sezeriz. Bu akım Çin toplumuna özgü bir toplum düzeni mozaiki, fakat renkleri birbirine uyumlu bir mozaik görünümü verir.

Örneğin, *Savaşan Krallar* simgesi altında, bunların söylevleri, Çin hükümlerindeki bütün Devletlere hizmet sunar. Bu simgesel kişiler arasında toplumun her kesiminden temsilciler vardır: Soyтары, müzisyen, tarhçı, astrolog, tüccar vs.⁸

Ünlü Beş klasikten Tarih Kitabı (Şu-king)'nin ilk iki kahramanı Çin'in toplumsal yaşamında önemli yer işgal eder. „Büyük Suların” esrareniz tarihi, mistik anlam kazanır. Diğer yanda başka kahramanları (Niu-kua) ve (Çu-Yang) görkemli kişileri sahneye koyarlar. Kalkan suların mistik anlatımı, toplumsal kuralların şamanizm yolu ile bir nevi anlatımıdır. Toprak üzerinde resimler yaparak, çizgiler çizerek suların yerden fışkırması ve suyun kendisine bir yatak bulup akması sağlanır, burada başka bir kahraman (Yao) güneşi temsil eder. Bu karmaşık açıklamaların temelinde tarımsal toplumun düzenlenmesi, çalışmaların planlanması ilkesi bulunmaktadır. Fakat bu toplumsal düzenin kurulması için, manevi bir öğretiy öncülüğü gereksinimi duyulmuştur. Bu öğretiy ise Erdemlidir.

Evrenin düzeni ve zaman, *Beş Temel Erdem*'den oluşmuştur. Bu beş Erdem sıra ile beş hükümdara hulül etmiştir. Her hükümdarın kendisine özgü nitelikleri bulunmaktadır, her biri özel bir erdeme sahiptir. Örneğin, iki hükümdar (Fu-hi ve Niu-kua) birlikte, evlenmenin ve hediyelerin kurallarını icat ettiler; öküz başlı olan diğer bir kral (Şennong) sabanı icat etti ve tarımın kurallarını öğretti. Huang-ti, özellikle onun veziri silâhları icat eden, demiri eriten, ve savaş araçlarını imal eden kişiy oldu. Bir diğeri kilden vazo yaptı, yani yumuşak maddeyi sertleştirerek kullanılır hale getirdi. Şuen'in ve Yao'nun dönemlerine değer kazandıran olay, bunların Güneş yılını düzenlemeleridir. Kî-tohum ekmeği öğretti. Kao Yao ceza hukukunun kurucusu oldu. Bunlar icat edici kahramanlardır, ayrıca icat etmiyen, sadece yöneten ve hükmedici bir varlık tarafından ilham edilen erdem aydınlığı ile aydınlanmış hükümdarlar da vardır.

Görüldüğü gibi toplum yaşamına kuramcı olarak yön verenler ve uygulayıcı olarak yön verenler vardır. Hükümdar, genellikle bu iki gücü kendisinde birleştirir. Bu nedenle hükümdar, aynı zamanda bilge (hekim) kişidir. onun taşıdığı erdem, bir kahramanın taşıdığı erdemden daha insancıl ve daha soyuttur; halkın mutluluğu için Tanrı ile barış ve anlaşma halindedir. Onun vezirleri kendisinden esinlenirler, onun erdeminden yararlanarak halka barış ve sukûnet getirirler.

⁸ Marcel Granet, *La Pensee Chinoise*, P. 350

Hükümdar, yer değiştirip, bir yerden başka yere gittiği zaman onu çevreleyen erdemi, dünyanın her yönüne dağıtır. Huangti bu nedenle Uzak Batıya ve Çuan-hiu güneşin doğduğu yere gitmiştir.

Barış ve huzuru sağlamanın daha kolay yöntemleri de vardır. *Yao*, dünyanın dört kutbuna temsilci gönderir, veya daha kısaca Şuen'in yaptığı gibi başkentini dört tarafındaki kapılarında törenler yaptırmakla evrende düzeni kurar. Huang-ti, Güneş ve Ay'ın uymaları gereken düzeni sağlar, Kao-sin, Güneşi ve Ay'ı taşımak ve onları yanına kabul etmek için devamlı olarak onları gözetler. *Yao*, Güneşe, Ay'a ve Takım Yıldızlarına, sayılar kanununu uygulamak için *Hi* ile *Ho*, yu görevlendirdi.

Hükümdar, Tanrı'nın dilediği biçime kendisini uyarlamak için mevsimlerin değişmelerine göre hareketlerini ayarlar ve etkenleri düzene sokarak evrimin oluşmasına yardımcı olur. O, ihsanından, tüm varlıkların payını aldığı kimse idi.

Hükümdarın kişiliğinde varolan bu erdem sayesinde, "hareket halinde olan ve dinlenen varlıklar, ilâhi varlıklar, küçükler, büyükler, Güneşin ve Ay'ın aydınlattığı her şey sakin ve itaatli olur"⁹.

Çin halkının toplumsallaşma olayı, bu evrim sürecinde öğretilerin eğitime, insanı oluşturma, biçimlendirme, toplum içinde bütünleştirme işlevi yumuşak insanıl ve fakat etkili olmuştur. Bu tarzda samimi ve inandırıcı bir anlayış mekanizması içerisinde, bir yanda mistik ve metafizik, bir yanda gerçekçi ve somut simgelere dayalı, geleneksel ve yenileyici, dinî ve dünyevi birbirine mukabil olan değişik düşünceleri bir arada yaşatan, sarayın en üst düzeyinde yer alan hükümdar ile en alt tabakadaki halk insanını, hatta bunları ilâhlarla birbirlerine yaklaştıran bir kültür alışımı vücuda getirilmiştir.

Çin'in bilime verdiği önemi, yönetim anlayışında açıkça görmekteyiz. Geleneklerin, niteliklerini bize ulaştırdıkları hükümdarların birer kahraman olmalarından ziyade, bilge oldukları görülmektedir. Hükümdar olmak, için hükümdar sülâlesinden gelmek her zaman geçerli olan bir şey değildir. Ülkenin yönetim sorumluluğunu taşımak için gerekli bilgelik ve erdeme sahip olmak başta gelir. İlahi bir zekâyâ sahip olan Yao, hükümdarlık erdemini kendisinde görmediği oğlu, Tan-Çu'yu, Devletin başına geçmemesi için sürgün etmiş ve hükümdarlığı veziri Şuen'e bırakmıştı. Ünlü Beş Hükümdar arasında da herhangi bir akrabalık mevcut değildi.

Çin toplumunda, kendine özgü işlevini yerine getiren *Eğitim* geleneksel öğretilere ve bilgilerin geliştirdikleri dinsel, bilimsel ve toplumsal kuramlara dayalı bir eğitim biçimidir. Bu eğitim de kullanılan simgeler, soyut birer kavram gibi gözükmeyle beraber, gerçek dünyayı, gerçek kişileri ve gerçek olayları canlandırırılar. Bu öğretilerde Tanrı bile yeryüzüne indirilmiş, en azından kudreti güneş ışınları ile birlikte yerde, insanların, hayvanların, bitkilerin kısaca tüm varlıkların arasındadır. Bu toplumsal anlayışta, insanlar arasında ayrıcalığa gerek yoktur, çünkü her bireyin, her meslek kuruluşunun, her toplum grubunun bir işlevi vardır, bu işlevi ile toplumun tümüne yarar sağlar.

Konfüçyüs Öğretisi¹⁰

Konfüçyüs iki yönlü bir düşünürdür; hem Çin düşünsel yaşamının mimarı, hem de Çin mizacı, Çin geleneğinin kişiliğinde simgelediği ideal ve örnek bir insan, aşkın bir bilgedir.

Bu gezgin bilgenin sözleri, en kutsal birer metin ve güncel yaşamı düzenliyen kurallar olarak dilden dile dolaşır, Çin kamu eğilimini belirleyici nitelik taşır.

Konfüçyüs'ün felsefi öğretilerine yaklaşımda bulunabilmek için, onun bazı sözlerini duymak, üslubüne alışmaya, onun düşüncesine girmeğe çalışmak gerekir: "Bilginin ölçüsü, bildiğini bilmek ve neyi bilmediğini de bilmediğini bilmek, işte gerçek bilim budur". diyen konfüçyüs bilgenin tanımına varmak istemiştir. Ona göre esas öğrenilecek şey ödevdir, insan ödevinin yasası, kapsamlı ve kıyası olmayan bir okyanustur, bütün varlıkları hem üretir hem bakımda tutar, yüceliği ile göğe ulaşır, bol ve geniştir.

Konfüçyüs'ün sorumluluk ve görev anlayışında dinsel bir inançla birlikte çağımız varoluş felsefesinin özgürlük ve sorumluluk görüşüne¹¹ benzeyen bazı özellikler göze çarpmaktadır.

Ahlâk Öğretisi

Konfüçyüs'ün ana felsefesi iyilik kavramı üzerine kurulmuştur. Onda, iyiliğin davranışlardan soyutlanmış bir tanımını görmüyoruz.

10 Konfüçyüs (M.Ö. 551-479?)

11 Varoluş Felsefesinde sorumluluk için bak: Paul Arthur Schilpp ed. The Philosophy of Jean-Paul Sartre (Library of living Philosophers, vol. XVI). Open Court, La Salle (III.), 1981. Aynı makalenin Fransızca çevirisi için: Dagfinn Føllesdal, La liberté chez Sartre, in Revue International, vol. 135, p. 41-59).

Bu nedenle Filozofun idealindeki iyiliğin ne olduğunu kesin çizgilerle ortaya koymak, bu konuda analitik (tahlilî) bir yoruma varmak kolay değildir. O, düşüncelerini sadece yaymakla kalmak istemiyordu, bunları uygulama alanına koymak için üst düzeydeki yöneticiler arasında bulunmak istiyordu, bir bakıma hem bilim adamı, hem teknokrat işlevini aynı anda üstlenmek, böylece kuramsal olarak ürettiği düşüncelerinin toplumsal yaşamın işliyen çarkları arasında bizzat görmek istiyordu.

Aslında, Eflatun da Devlet felsefesini gerçek yaşama uygulamak istemişti. Ancak Eflatun'un idealindeki Devlet ile çağının toplumsal gelenekler ve yaşam biçimleri arasında köprü kurma olanağı yoktu. Konfüçyüs mevcut değer yargılarına insancıl ve işlevsel bir düzen kazandırmaya, toplumunun kültürel birikimlerinden hareketle daha mutlu bir dünya yaratmaya çalışıyordu. Bu, nedenle mevcut düzende değişiklikler yapmaktan yanaydı Ancak "Bilge Krallar döneminden kökenini bulan geleneklerin yıkılmasını istemiyordu. Halbuki, Eflatun gerçek varlıklardan farklı idealar dünyasında varlıkların gerçeğini aradığı gibi, Devlet düzenini de yaşamın gerçekleri dışında aramış ve insanlık kültürüne yabancı bir biçimde uygulama olanakları aramıştır.

Konfüçyüs'ün ayakları yere değmektedir ve gerçekçidir. Seçmelerinde hayatını anlatırken şöyle diyor "Onbeş yaşında öğrenmeye gönül verdim. Otuz yaşında ayaklarım sağlam olarak yere basıyordu, kırk yaşında tereddütlerimi yenmiştim. Elli yaşında Göklerin emrinin ne olduğunu biliyordum. Altmış yaşında emirleri yumuşak başlıkla dinliyordum. "İyilik bizden bu kadar uzak mı?" sorusunu kendisine sorarken bir metafizik düşünceye dalmaktadır; "Gerçek iyiliğe ulaşmak isteyenler, onu çok yakınlarında bulabilirler" cevabını yine kendisi verirken gerçek yaşama dönmekte ve yaşamın akılcı felsefesini dile getirmektedir. İnsandaki ferâgat ve tutku (ihirras) çelişkilerinin meycudiyeti, bunların yaşamdaki med cezirini gerçekçi bir yaklaşımla dile getirmek için "herkes zenginliği ve şöreti ister, yoksulluk ve unutmusluktan kaçır" sözleriyle bir yandan yukardaki iyilik arayışı istemiyle insan doğası arasında denge kurma arayışı, bir yandan ise bulunduğu aristokrasi ortamının gerçek dünyasını tanımlamaktadır. Örneğin, "Genç yaşlıya, ast üste hizmet eder. Bu evrenin uyduğu bir kuraldır. Eğer insanlar toplumsal durumlarını terkedip birbirlerine yardım etmektен vazgeçselerdi, bu, yoksulluk olurdu. Yığınlar içinde toplumsal farklılaşma olmasaydı, bu, sürekli tartışma kaynağı olurdu."

Onun ahlâk ve iyilik anlayışı aynı zamanda siyasal ve yönetsel hedefini gösteriyor: Bu konudaki görüşlerini, kuramlardan ziyade, bir sanatkâr edasıyla tipler üzerinde belirlemeğe çalışır. Örneğin Hui adındaki kişiyi överken “yemek için yalnızca bir avuç pirinç, içmek için bir yudum su, yatacak yer olarak yalnızca kaldırım taşları. Hui’den başkası buna dayanamazdı. O, bütün bunlara karşılık yine de neşesini yitirmiyordu.” Biz, bu feragat ve fedekârlık olayını dinlerde görüyoruz. Örneğin, İslâmiyette, Hazreti Muhammed için yapılan övgülerde “Arpa ekmeğın doyunca yememiştir ol Ulu” diyen şair insanlığın feragat yönünü övgü ile dile getirmek istemiştir. Çünkü insanlardaki aşırı tutkuyu ve kişisel yarara olan eğilimini frenlemek ahlakın işlevlerinden biridir.

Toplumsal Bilinci Oluşturma Yöntemi: Ayinler ve Müzik

Ayinler, toplumsal ve kozmik Düzen’in temelidir. Bunlar sayesinde toplumsal otoritenin dengeli olarak bölüşülmesi sağlanır. Bu ortamda nitelikler kazanan insan, “hayatın ilkeleri olan Gök ve Yer” arasında farklılıklara sahip olarak necip (halis, asil) varlıklar vardır asilce iş yaparlar, âdi varlıklar ise âdi işler içindir: Büyüklerin büyük, âdilerin âdi olmaları yerindedir. Martin Heidegger’in insan için “Dünyanın içinde olmak” formülünün yorumunda¹² Çin filozoflarının izlerini yakalamak mümkün olabilir¹³. Ancak şu noktayı da dikkatten irak tutmamak gerekir. ziyade, yaşam ilkelerine dayalı, ahlâk normlarıyla beslenen ve yer, yer bir felsefe görünümünü kazanan derin bir hikmet (bilgelik) zenginliği ortaya koyar. Çin entellektüel sınıfı, bu düşünsel zenginlikle beslenirken kanun düzenini de belli bir anlayış doğrultusunda yönlendirmiştir. Ayinlerin toplumsal yaşamdaki yeri mistik bir kavrama dayanmakla birlikte, pratikte bu ayinler, bireyin toplumsallaştırılmasında ve toplum içi düzenin kurulmasında etkili olmuştur. Kurallar da ayinlerin düzeninden hareketle oluşmuştur.

Müzik yaklaşıtır, törenler farklılıkları belirtir. Yaklaşmaların oluşturdukları birlik karşılıklı sevgiyi, farklılıklar ise karşılıklı saygıyı doğurur. Törenler, temel itibariyle kuralları simgeler. Müzik devreye girince toplumsal eylemler daha açıkça belirginleşir. Aşama, aşama sevgi ve saygı kavramı kuvveden eyleme dönüşür. Mötsö’nün

¹² Bu düşüncelerin benzer yönlerini, Martin Heidegger’in “Sein und Zeit” (Varlık ve Zaman) kitabı ile Simone de Beauvoir’un romanlarında bulabiliriz.

¹³ İnsana bir bakış açısı için bk. J.P. Sartre, L’être at le Néant (Varlık ve hiçlik).

deyimiyle; Başkalarını seven, kendisi de sevilir. Sadece kendi mülkünü seven bir hükümdar, başkasının malına karşı hiç bir saygısı olmaz, kendi mülkünün gücünü kullanıp başkasının mülküne saldırmasını hiç bir şey engellemez. Bir aile reisi, sadece kendisi seymeyi biliyorsa, başkasına ait olanı gasp etmesini engelliyecek bir şey kalmaz. İşte gasp, korsanlık, hırsızlık bundan doğar.

“Gökler evrensel sevgiyi emretmiştir. Bu yoldaki davranışları Gökler, niteliklerine göre mukâfatlandırır ya da cezalandırır”. Ahlâkın temel ilkesi, evrensel sevgisidir.” Eğer bütün insanlar aralarında karşılıklı sevgiye sahip olsalardı, güçlüler zayıfları hedef almıyacaklardı; çok olanlar, azınlıkta olanları ezmiyecek, zenginler fakirleri sömürmiyecek, becerikli olanlar, beceriksizleri aldatmıyacaklardı.” Toplumsal karışıklıkların nedeni insanların yalnızca kişisel çıkarlarının peşinde olmalarından kaynaklanır.

Görülüyor ki, Çin filozoflarının ideal insan tipi, barışçı, hangi milletten, hangi toplumdaki olursa olsun tüm insanlara karşı sonsuz bir sevgi besleyen bir insandır. Eğitimin amacı ise bu bilinci bireylere kazandırmak ve onlardan topluma aktarmaktır.

Konfüçyüs irade özgürlüğüne karşı değildir. Toplumsal olguya büyük önem verir, fakat “kişisel varlığı filizlendirmek için, yine kişisel varlığı kök olarak kabul eder.” Bedeni, düşünce yönetir. Ruhun efendisi odur, seçimi yapan, eyleme geçiren ve eylemi durduran da düşüncedir. Düşünce yaptığı seçimlerin sonucunu yüklenir. Eylemlerin neticesinin kendiliğinden sürüp gitmesine karşı koyamaz”. Bu özgürlük, insanları üstün kılar.

Eğitimin Niçinliği

Her toplumda olduğu gibi Eski Çin toplumunda da eğitim, insanı belli niteliklerde oluşturma ve bu nitelikler doğrultusunda yönlendirme aracıdır.

İnsanı çevreleyen her varlığın insan açısından bir işlevi bulunur, eğer o varlık bu işlevi yerine getirecek tarzda oluşmamışsa bile onun gizlediği bazı nitelikler ortaya çıkarılırsa işlevine uygun biçim kazanabilir. Örneğin ağaç, tomruk, masa. Bunların her biri içerdikleri niteliklerin bir araya gelmesi ile bu adlarla adlanırlar. Ağaç, tomruğun işlevine uygun nitelik kazanırsa tomruk, tomruk ise masanın işlevine uygun nitelik kazanırsa masa adını almaya hak kazanır.

İnsan, hükümdar, öğretmen dediğimiz zaman bir kimsenin üzerinde, insan adını almak için gerekli nitelikler bir araya gelmiş ise o kimse insandır, hükümdar nitelikleri bir arada varsa, o kimse hükümdar, öğretmen nitelikleri varsa öğretmendir. Bu adlara tam olarak layık olmak gerekir. Kuru ağaçta da ağaç dememizle birlikte kuru ağacın "ağaç" adı ile düşünülen kavrama denk geldiğini söyleyemeyiz.

Bireyi insan, insanı hükümdar veya öğretmen veya başka bir şey yapan nitelikler saptanır ve bu nitelikler bireye eğitim yolu ile kazandırılır.

Burada temel olarak insanın sahip kılınması gereken niteliklerin özünü "erdem"de buluruz. Her görevin gerektirdiği erdemler olduğu gibi her insanda bulunması gereken erdemler de vardır.

Erdemlilik Felsefesi

Erdem, eski deyimle fazilet, konfüçyüs öğretisine göre insanda mukadder, diğer bir deyimle bilkuvve (virtuel) yani bir güç kaynağı olarak vardır. Bu kaynağın eyleme dönüştürülmesi, insanın davranışlarında varolması için eğitim gerekir. Yunan felsefesinde erdemler olarak: bilgelik, yiğitlik, doğruluk ve ölçülülük gibi nitelikleri görüyoruz. Çin felsefesinde ise bunların tümü şu veya bu deyimler altında mevcut olmakla birlikte, toplumsal yaşamdaki konuma göre erdemlerin her biri ayrı bir önem ve ağırlık kazanır. Toplumunu yöneten prens (hükümdar)'ın bu adla adlandırılmaya, yani prens adını almaya layık olması gerekir: "prens, prens olmalıdır". Bunun için bu unvanın zorunlu kıldığı bütün nitelikleri kendisinde toplaması ve bütün koşulları yerine getirmesi icabeder, yoksa bir unvana hak kazanamaz, bunun için prens soyundan gelmesi veya o makama oturtulmuş olması yetmez.

Eğitim yolu ile, kaynak güçten eyleme geçirilen insanlık, hakka (adalet) ve törelere saygı, soyutlama (temyiz) gibi nitelikleri kazanır.

Çin filozofu Mensiüs (Meng tseu) M.Ö. 372-288) erdemliğin metafiziğini bir yana bırakarak Konfüçyüs'ün aristokrasi ilkesi ile demokrasi ilkesi arasında köprü kurmaya yönelik bir öğretim geliştirmektedir. Konfüçyüs öğretisinin yorumundan başka bir şey olmayan mensiüs'ün erdemlik ilkesi, toplum için yarar sağlayacak yönetsel ve ekonomik önlemleri almaya yöneliktir.

Konfüçyüs, insanı düzende (insan eliyle, insan aklı ile yapılanlar) kalıcı doğrular saptamaya önem veriyordu. Bu ise ancak çözüm-

sel bir ayıklama ile mümkündür. Ayıklama söz konusu olunca, gelenekler sürecinde, özellikle dil geleneklerinin gelişimini izliyerek bir *kimlik* (identite) ortaya koymak gerekir. Bu kalıcı, sağlam kimlik adına uygun olan kimliktir. İyi, kötü, erdem, erdemsizlik ancak böylece belli olur.

Konfüçyüs erdemli insanı doğasına en uygun olan bir ortamda, toplumun içinde görmek istiyor. Her şey doğasına uygun olduğu ölçüde değerlidir. Evren bir bütün, onun üstünde Gök (Tanrı) vardır.

Yer yüzü evrenin bir küçük modeli ve evren yasasının kapsamı içindedir. böylece Dünya ve aradaki insanlar, Tümel evren içinde kendilerine bir evren kurarlarken evrensel kuralları örnek alırlar. Konfüçyüs "ben icat etmiyorum sadece iletıyorum" derken bu evrensel kuralları vurgulamak istemektedir. Öyle ise toplum bir hükümdarla ancak doğasına uygun biçimi kazanır. Buradan Konfüçyüs'ün Devlet felsefesini anhyabiliriz: Toplumun doğası Devleti gerektirir. Devletin başında hükümdar, kendini bilen, eşyayı bilen bilge, yanı siyaset ve bilim ikilisi toplumsal düzeni bütünler, bu bütünlük dengesinde her birey doğanın gerektirdiği mertebeye yanı erdemliğe ulaşır. Devlet yokluğunda anarşi, anarşi ise doğa dengesinin ve erdemlin karşıtıdır.

Erdem, eğitim ve öğretimin ahlak alanını ilgilendirir. Her eğitimin amacında iyi insan yetiştirme sorunu yer alır, iyi insan ise erdemli insandır.

Bu düzende hükümdar devletin başındadır, ayrıca bilge vardır. Bilge kendini tanıdığı gibi, eşyayı da tanır. Bu iki kişinin uyumu, yanı siyasetle bilimin uyum sağlaması, toplumsal düzeni bütünler; bu bütünlük dengesinde, yukarıda belirtildiği gibi her birey doğasının gerektirdiği mertebeye, yanı erdemliğe ulaşır. Eğitim, erdemlikte süreklilik sağladığı ölçüde işlevini görüyor demektir.

Okumuşlar (entellektüel) sınıf

Çin'de okumuşları üç sınıf altında toplamamız mümkündür:

1. Yazarlar sınıfı. Bunlar sadece düşünce üretenler değil, aynı zamanda yönetim işlerini üstlenen bürokrasi sınıfını oluşturuyorlardı ve erekları Prens'in adamları, (Devlet işlerini yürüten kişiler) olmaktadır.

2. Siyasetçiler. Siyasetçiler diplomatik sorunları çözümliyen, bu konularda uzmanlaşan kişilerdi.

3. Hukukçular. Devletin iç işleri ile ilgili meseleler hukukçuların uzmanlık alanına giriyordu: Mülki taksimat, ordunun örgütlenmesi, malî ve ekonomik sorunlar bu sınıfın uğraşı alanına giriyordu¹⁴

Bu sınıflarla eğitimciler arasındaki ilişkilere baktığımız zaman geleneklerin sistemine karşı olan sofistler ile politikacılar ve diplomatlar arasında sıkı bir yakınlık görürüz. Halbuki yöneticiler (bürokratlar) ile Hukukçular daha ziyade, kendilerinde kalıcı bir düzen fikrinin egemen olduğu mantıkçılardan yararlanmaktaydılar. Bunların bağlı bulunduğu Okul'a "Kanunlar Okulu" (fa kia) deniliyordu.

Bu okul'un geliştirdiği düşünce, feodallerle mücadele ederek, feodal sistem yerine Prens'in ve Kanunların egemenliğini sağlamak olmuştur. Bu nedenle geliştirilen kuramlar: 1 verim kuramı: Toprağı köylülere dağıtmak ve güçlü bir ordu kurmak. 2. Yasalar çıkarmak.

Tanınmış Çin Bilgelerinin (Konfüçyüs, Siun tseu vd.) öğretilerinde düşünce özgürlüğü egemendir. Toplumsal düzen ceza yasaları ile değil, Prens'in adaleti ile sağlanır. Yönetim işlerine Prens müdahale etmemelidir, kanunlar müdahale etmelidir. Yasalar çıkarmak demek, asalet sınıfının sahip olduğu gücü yasalara devretmek demektir. Yasalar yazılı olmalıdır ve dairelerde asılı bulunmalıdır. Ceza ancak yasalara aykırı hareket edenlere verilir.

"Büyük Barış (Huzur), kutsal kişilerin hükümeti ile değil, kutsal yasalar sayesinde sağlanır". Böylece, Çin filozoflarının evrenselleştirme istedikleri Hukuk kavramı, hükümdarların kutsal kişiliğinden değil, objektif yasalardan kaynağını almaktadır.

Çin filozoflarının öğretilerinde biçimlenen eğitim felsefesi, insana, onu evrende mutlu ve egemen kılacak derin bir anlayış, boyutları belirlenmiş ve barışçı bir toplum düzeni oluşturmaya yöneliktir.

İnsan, sahibi bulunduğu olanakları israf etmemelidir derken her türlü gereksiz lükse karşıdır. En büyük ve en zararlı lüks olarak ta savaş görmektedir.

Savaş Çin filozoflarının anlayışında en büyük lüks olarak kabul edilmiştir. Çünkü savaş en kıymetli olan insan hayatını ve insanın gerçekleştirdiği uygarlığı israf etmekten başka bir şey değildir.

Siün tsö (Suin Tseu) ye göre insan arzularla doğmaktadır, bu arzularını gerçekleştirmek için çaba gösterirken başkalarının çabaları ile karşılaşır, eğer bir düzen bir paylaşım yoksa, tartışmalar, kav-

14 Granet, La Pansee, sa. 372-373

galar başlar insanlar arasında ve bunlar anarşiye yol açar. İşte bu gereksinimden hareketle “Kurallar” ve “Adalet” kavramı doğmuştur, bunların ikisi de insanların sahip bulunduğu erdemlerdendir. Bu iki erdemın gerçekleşmesini sağlayacak diğer iki erdem de *İnsanîyet* ve *bilgeliktir*. Bunlar bireyin gelişimini, bireyin gelişimi toplumun gelişimini ve toplumun gelişimi ise maddi kalkınmayı sağlar.

Çin eğitiminde üç ana öge etkin rol öynar: Öğretmen, öğrenci ve öğretmenin uygulayacağı kurallar veya modeller. Doğru bir çizgi çizmek için Cetvel veya Günye gereklidir. Eğri bir ağaç ta aynı tarzda düzeltilir. Hiç bir şeyin yanlış olmaması için gerekli ölçüleri çok doğru almak zorunluluğu vardır. İnsan doğası mükemmel değildir. Öğretmenin ve kuralların müdahalesine gereksinimleri vardır. Öğretmen bir usta gibidir. kurallar (Pedagojik yöntemler) ise onun elindeki cetvel ve günye işlevini görür. “Yetişmenin en hızlı biçimi, bir öğretmenle dostça ilinti kurmaktır.”

Ahlâk eğitimi ve genel olarak eğitim için gerekli kurallar, insanlık dışında oluşmazlar, objektif ve emredicidirler, fakat Zecri (zorlamalı) veya mekanik birer eylem değillerdir. Bireysel olgunlaşmayı belirliyen uygarlık, maddi ve manevi ortak bir kalkınma çabasına dayanır. Öğretmen vasıtası ile objektif kurallar üreterek her insanda iyinin gelişmesine, sonra, her insanda, iyiyi kötüyü birbirinden ayırma ahlâkı ve akli geliştirmeye öncü olan bu uygarlıktır¹⁵. Sadece ahlâksal olgunluk insanı doğru bilgiye götürür. Ahlâksal olgunluk, uygarlığın meyvesidir. Eğer insanlar gerçeğe, doğruya ulaşıyorlarsa bu demektir ki eski krallar ve eski Bilgeler tarafından uygarlaştırılmışlardır. Kaba ve basit kalan insanların uygarlığı kavramaları mümkün değildir. Eski krallar ve Bilgeler, her türlü yanlışlığı önliyecek, çıkmaz tartışmalara fırsat vermeyecek tarzda her gerçeğe bir im(ming) yani bir ad bir tanım vermişlerdir, böylece kavram karmaşıklığı önlenmiştir. Bu incelikler (Kurallar ve dil), öğretimi tüm benliğine sindirmiş bir öğretmenin yönetiminde öğrencinin zihnine sükuneti yerleştirir ve bu sükûnet (mutluluk, kendine güven) daha sonra toplumda gerçekleşir. Bu sükûnet içerisinde gerçek bilgi elde edilir, bu gerçek bilgi insan düşüncesinin Akla tamamiyle açık olduğunun işaretidir.

Sessiz Eğitim

Yukarda belirtilen ifadelerin ve bu ifadelerin karşıladıkları kavramların açık seçik ve belirginliğine karşın konuşmaksızın bir düşün-

15. Granet, La Pensée, P. 462

ceyi, bir ruh hâletini başkalarına iletmek Konfüçyüs eğitim modellerinden biridir.

Eğitimin en karmaşık, aynı zamanda en önemli olaylarından biri düşünce üretimini gerçekleştirmek ise, bir diğeri de düşünce akışını sağlamaktır. Üretimle kazanılan düşünce birikiminin, insanlararası akışı sürdürüldüğü ölçüde ancak eğitiminden söz edilebilir. Bu işlemin yöntemlerini inceleme konusu yapan Pedagoji bilimi, çok çeşitli aktarım modelleri üzerinde durur. Bunların her biri belli bir görüş, belli bir felsefeden kaynağını alırlar. Bir toplumun, veya bir çağın eğitim biçimini diğerlerinden ayıran temel özellik, ona üretim gücünü veren felsefesidir. İşte Konfüçyüs'ün, konuşmaksızın bir düşünceye devinim ivmesini verebilmesi, aşkın bir ruh hâletinin, etkileyici bir felsefeye dönüşümüdür. Çu Hi, ruhun gücünü bedenın olanaklarıyla disiplin altına aldığııı belirtirken bu gücün kudretini ortaya koymaktadır: "Ruh o kadar ince ki, bir saç teline, küçük bir otun içine girer ve ben bunun bilincine varabilirim. Ruh o kadar büyüktür ki, her yerde her zaman vardır. İster geçmişin en eski yıllarına dönülsün, ister geleceğın bilinmeyen devirlerine uzanılsın; düşüncem ruhumun kudretiyle en uç noktaya kadar varabilir. Ruh, zekâsı içinde ölçülemez niteliktedir. Düzeni ile, en el sürülemeyen en yetkin olan odur."¹⁶ Konuşmadan eğitmek, Tanrı gibi, Doğa gibi. Böyle bir eğitim, ruhu terbiye eder, çünkü insanın sahip bulunduğu "en yüksek hasletler ruhta yaratılıştan vardı. Toplumsal ilişkilerden ve duyuşal deneyin dış görünüşünden çok ruhun özelliklerine eğilmek gerekir."

Konfüçyüs, ahlâkı toplum içinde değerlendirirken toplumsal piramidin üst tepesine öncelik ve ağırlık vermektedir. Hükümdar toplumun aynasıdır, halk onun sadece emirlerine değil, davranışlarına da uyar ve kendisine örnek edinir. Bu nedenle, kişisel davranışlardaki iyiliği ortaya koyarken gerçek bir beğî örnek alır ve onun üzerinde durur:

"Gerçek bir bey, sakindir ve her zaman rahat kişidir, halbuki zayıf kişi tırnaklarını yiyecek kadar huzursuz ve her yerde rahatsızdır. Gerçek bir bey ne şiddet, ne de gururla davranır, bakışları iyi niyetle doludur. Konuşurken kötü ve çirkin sözler sarfetmez. İyilik, kişiliğini aşarak toplumsal ilişkilerini kapsar. Törel güç yalnızlıktan taşar, çokluğa doğru akar."

Konfüçyüs metafizik düşünceye fazla iltifat etmemiştir; pratik düşünceden hareketle sistemleştirmeye çalıştığı toplumsal kuralları beş temel ilkeye dayanır.

¹⁶ Widgery, Çev. G. Soytürk, Büyük Öğretiler Sa. 37.

Bunlar iyi insan olmak ve erdemlik için gerekli olan saygı ilişkileridir:

1. Ana, baba ve çocuklar arasındaki saygı
2. Karı koca arasındaki saygı
3. Kardeşler arasındaki saygı
4. Dostlar arasındaki saygı
5. Amir ile memur arasındaki saygı

Toplumun tümünü içeren bu karşılıklı ilişkiler aşağıdaki kurallara uyulmakla gerçek erdeme dönüşür, bunlar:

1. Yaşamın tüm aşamalarında itidal,
2. Aşırıktan (ifrat, tefrit) kaçınmak
3. İyilere karşı iyi davranmak.
4. Kötülere karşı adaletli olmak.

Konfüçyüs yaratılıştan ziyade reformcudur. Kendisinden önce mevcut önemli eserleri inceliyerek bunları yeni baştan yorumlamış, ve bozulmuş, geçerliliğini yitirmiş görüşleri çağın koşullarına ve insanlığın yararına göre düzeltmiştir. Genellikle, Çinli düşünürler, tarihi, kötülüklerin cezalandırılıp iyiliklerin mükafatlandırıldığı bir ahlâk eğitiminin kaynağı olarak görmüşlerdir.

Konfüçyüsün felsefî görüşleri kendisinden çok daha sonra (M.Ö. 59 yıllarında), imparatorlar tarafından din şekline dönüştürülmüş ve ona mabedler tahsis edilmiştir.

Konfüçyüs'ün tasarımıında prens ve bilge (filozof) ikilisi dengeli bir dünyada insanlığı mutluluğa ulaştırırlar. Bunun için üstad'ın salklık verdiği eylem şu şekilde özetlenebilir.

1. Varlıklar arasında mevcut olan temel ilişkilerin saptanmasına itina edilmesi.

2. Saptanmış temel ilişkilerin eylemde göz önünde bulundurulması, böylece ahlâkta ve siyasette bölücü unsur olmaya müsait toplumsal ve çevresel ilişkilerin saptırılmamasına ve bu ilişkilerde birliğin sağlanmasına özen gösterilmesi.

Konfüçyüs bu temel ilişkileri, doğanın incelenmesinde değil, insanın deneyimleri içerisinde bulmaktadır. Ona ahlâkçı ve siyasetçi niteliklerini kazandıran bu görüşler, tarihçi ile devlet adamını da bir bakıma birleştirmektedir.

Varlığın içine gömülmüş, şaşmaz ve objektif bir gerçeği ortaya çıkarmaya çalışması itibariyle bir metafiziğe sahip olmakla beraber o gerçeği daha ziyade toplumsal biçimi ile törelerde, protokollarda, ünvanlarda ve tüm toplumsal işlevlerde görmeğe yatkındır.

Müzikle sağlanan ahenk unsuru aynı zamanda toplumsal ahengin oluşması için gereken ahengi sağlar yönündeki görüşü, toplumsallaşmanın öğelerini belirtmesi bakımından ilginçtir. "Kuşakların Dansı" ve bu dansın müziğini "güzellik ve iyilik bakımından tam bir olgunluk" olarak görüyor. Fakat şunu da unutmamak gerekir ki Çin toplumunda Konfüçyüs eserlerinden⁽¹⁾ ziyade yorumlarla yaşatılmaktadır.

Konfüçyüs Felsefesinde İnsanlık

Konfüçyüs kendi çağındaki azizlerin klasik erdemlerinin tümünü kişiliğinde birleştiren bir düşünür olarak ün yaptı ve örnek insan oldu. O, fizik bakımından da en güçlü insan olarak kabul ediliyordu. Kimsenin göremeyeceği kadar uzağı görür, kimsenin kaldıramayacağı ağırlıklar kaldırabilirdi. Her bitkinin, her hayvanın adını biliyordu. Ancak öğrencileri kendisine soru yönelttikleri zaman "biliyorum" demiyordu, adeta bir peygamber gibi "bana böyle öğretildi" diye yanıtlı veriyordu.

Gökten bir misyonla indiği kabul ediliyordu, o her şeyi iyiye, daha iyiye götürecek her türlü yeteneklere sahip idi. Müritlerinin ona güvenci sınırsızdı, nitekim ölmek tehlikesi ile karşı karşıya gelen bu müritlerden biri Ey Üstadım, siz yaşadığınız sürece ben nasıl öle-

1. Konfüçyüs'ün eserleri:

Çin halkı konfüçyüs'ü "Onbin kuşağın üstadı" olarak ilân etmişlerdir. Onun öğretilerini ilk yaymaya başladığı kong-li köyünde muhafaza edilen başlığı, gitarı ve iki tekerlekli arabası halkla bütünleştiğinin bir simgesi gibi kabul ediliyor.

Filozof'un düşüncelerini içeren ve kendisine atfedilen yapıtlarından en önemlileri şunlardır.

- 1) Şa-king (şiiir kitabı)
- 2) Şu king (tarih kitabı)
- 3) Yi-king (kehanet kitabı)
- 4) Yi-li ve li-ki (ilmihal kitabı)
- 5) Müzik kitabı
- 6) Çu'en ts'ieu (menkibeler kitabı)
- 7) Luan yu (konfüçyüs'e ait vezirler kitabı kaybolan ku kitap Hanlar zamanında yeniden düzenlendi.

Konfüçyüs'ün eserlerini genellikle müritleri kaleme almıştır. Bunlardan Filozofun torunu Tsö-sö onun kuramlarını Çang-yog ve Tai-hio adlı eserlerinde yorumlamıştır.

bilirim” diyor. Fakat kendisi bazen izlediği yolun nereye götüreceği konusunda kuşkulu anlar geçiriyor ve kendi kendisine soruyordu; “acaba felsefem hatalı yönde midir?” Aksini söyleyen, onun şaşmaz düşüncelerini vurgulayan müritlerine” iyi bir çiftçi tohumu eker, fakat hasadı kaldıracabileceğinden emin olamaz” yanıtını veriyordu. Böylece konfüçyüs, kültürel değişime ve toplumsal evrime açık bir anlayışın da temsilcisi olmaktadır.

Ona göre topluma ve toplum yönetimi sorumluluğu yükliyen yöneticilere yol gösterecek ve onları iyiye yönlerecek bilgiler olmalıdır. Konfüçyüs’ün öğretilerini izleyenler “eğer biz bilgeliği uygulayamazsak utanç bizim olacaktır, eğer biz bilgeliği gözler önüne sergiler, onu gereği gibi açıklar ve hükümdar bunları uygulamazsa utanç bizim için değil, onun için olacaktır” görüşünü paylaşıyorlardı. Burada bilgelerin kuramları ile yöneticilerin uygulamaları birbirini bütünler niteliktedir.

O, insan toplumlarının birbirleriyle yaşama zorunluğunda olduklarını, bu nedenle birbirlerini hoş görmelerini istiyordu: “Biz, hayvanlar gibi yaşayamaz, onlardan arkadaş edinemeyiz, insanlar arasında da yaşamak istemediğimiz takdirde kimi arkadaş edineceğiz?”. “Eğer imparatorluk iyi yönetilseydi, onu değiştirmek gereksinimini niçin duyacaktım?”. Şu halde gerektiğinde değişim zorunludur, toplumsal evrim bunu gerektirir. Bu düşünce bize, İran şairi Şeyh Sadi’nin “gözü gören ve önünde bir kuyu olduğunu bilen bir kimseye: Önünde kuyu var demek gerekmez, gözü kör olana da önünde kuyu olduğunu bildirmemek günah olur” anlamındaki bir şiirini hatırlatıyor. Yine filozofa göre “gerçek bir bey gereksinim olanların yardımına koşar, O’nun amacı zengin olanları daha zengin etmek değildir” toplumsal yapıyı sağlam tutmaktır.

Konfüçyüs, bir topluma yeniden düzen vermek, yani insan şeref ve haysiyetine yaraşır toplumsal bir düzen (yen) kurmak için bir kuşağın değişmesi ancak yeterli olabilir görüşündedir. Bu durumda, eğer kendisine kral denilmeğe laik bir Devlet adamı çıkarsa bir kuşak sonra erdemli bir toplumsal düzen kurulabilir.

Bireyin ve grubun eylemlerine ilişkin kurallar, hiyerarşik bir anlayış içerisinde ele alınmıştır. Duygusallıktan ziyade objektiflik ve doğacı görüş egemendir.

Konfüçyüs’ün öğretisi eylemsel bir öğretilerdir. Onun eğittiği ahlâk, ilkelere göre çok yaşamın hareketliliği ile ilgili idi. İnsanların nitelik

ve yeteneklerine göre eğitim uyguladığı için, çoğu kez eylemlerinde çelişkiler görülüyordu. Örneğin, bazılarına önce iyi düşüncelerini, sonra hareket etmelerini salık verirken, bazılarına ise baba, veya diğer büyüklerine danışmadan hiç bir iş yapmamalarını istiyordu. “Ağır olan kimseleri biraz itiyorum, sert ve çok hızlı olanları ise biraz durduruyorum”. Herkese tek tip bir eğitimin değil, fakat her kişiye uygun olan ne ise onun uygulanması taraftarıdır.

Müritlerini eğitime ve yönlendirme yöntemi fırsatlardan yararlanarak onlara etkileyici örnekler vermek oluyordu: “İşte kendisi ile konuşman gereken bir kişi, onunla konuşmuyorsun bir insan yitiriyorsun, işte kendisiyle konuşmaman gereken bir kişi, onunla konuşuyorsun bir söz yitiriyorsun; halbuki bilge, o kişidir ki ne insan yitirir, ne de söz yitirir. “Öyleyse eğitim yöntemi ortama, bireylere ve koşullara” uygun olmalıdır.

“Ben konuşmamayı yeğlerim” dediği zaman, onun müritleri, siz konuşmadığımız takdirde halimiz nice olur diye yakındıklarında, cevabı şu idi: “Tanrı konuşuyor mu? mevsimler yörüngelerini izliyor, konuşmadığımız takdirde halimiz nice olur diye yakındıklarında, cevabı şu idi: “Tanrı konuşuyor mu? mevsimler yörüngelerini izliyor, her şey varlığını sürdürüyor” Bu sözlerle etkili eğitimin telkin yolu ile, sözlerle iletilen eğitim olmadığı, fakat hareketlere, eyleme dönüşebilen eğitim olduğu düşüncesini yerleştirmeye çalışıyordu. Bilgenin etkisi Tanrı etkisi gibi, sessiz, derinden ve süreklidir. “Benimle beraber sadece iki insan varsa bir öğretmene sahip olacağımdan emin olabilirim” derken müşterek yaşama önem verdiğini vurgulamak istiyordu.

Ona göre bir hükümet için birinci derecede önemli olan güvenin egemen olması, toplumsal barış, yasaklara saygıdır. Zenginlik askeri güç ikinci derecede gelir. “Bu ise Bilge ile Prens’in iyi anlaşma kurmaları ile olanaklıdır. Böylece, bilim ile yönetimi birbirlerine yardımcı ve birbirlerini tamamlayıcı olarak kabul ediyor. Bilgenin hikmeti (derin bilgisi) kişisel ve toplumsal olanın ötesine, evrensele varıyor, toplumun yöneticisi, bu engin bilgi denizinin kıyısından ayrılmadıkça kendisi için tehlike olmayacaktır. Eflatun, ya kral filozof veya filozof kral olmalıdır diyordu; Konfüçyüs ise filozofun derin bilgisi ile kralın yöneticilik gücünü uyumlu bir etkileşime bağlıyor ve bunlar arasında bir denge oluşturmaya çalışıyor.

Beyin (hükümetin başında olan kişi) ve Bilgenin etkinliği, özellikle “iyi olan, erdemli olan kimseleri yüksek mevkilere çıkarmak, henüz

marifetleri olmıyanları ise eğitmektir; öyle bir biçimde eğitmek olmadır ki, herkesi gayrete teşvik etsin.” onun istediği gayret ibadet gibi durmaksızın oluşan bir gayret idi, ona yemeği, içmeyi ve acıyı unutturan bir gayret idi. Öleceği zaman müritleri bir kurban sunmak isteyince, “benim duam çoktan yapılmıştır” diye cevap vardı. Böylece o insanı sorumluluğu onun yaşam süreci içerisinde görüyor. “Kişisel varlığı filizlendirmek için yine kök olarak kişisel varlığı almak gerekir.” diyordu.

Çin felsefesinin insanlık dünyasına bakışında pozitivist temel düşüncesine dayalı kesin kurallar çizgisi göze çarpar; Kraldan çobana kişisel sorumluluktan, toplumsal sorumluluğa kadar her unsurun yeri belirtilmiştir. Buradan hareketle yüce bir erdemlik kavramı bulunuyor:

YEN: İnsan değerinin eylemsel duygusu, veya gerçek insan kavramı. Bu insan değerinin bir çeşit yansıması olan “Hakkaniyet”, insaf yani “Yİ”, insan değerini sürekli korumakla gerçekleşir, biz bu eyleme “adalet” te diyebiliriz. Hedef, toplum için mutlak iyiyi bulmaktır. “Sana yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma” şeklindeki ahlâk görüşünü aynı tarzda islamiyet’in kuralları arasında da görebiliyoruz: “Kendisi için istemediğini kardeşi (Kardeş burada kendisi gibi insan anlamına kullanılmıştır) için de istemeyen gerçek müslüman olamaz” (Hazreti Muhammed). Bu ahlâksal fedakârlığa, bilindiği gibi sağ yanağına tokat vurana sol yanağını da çevir, gömleğini almak isteyene hırkanı da ver” formülü ile Hristiyanlık, insani gücü aşan bir kapsam vermiştir.

Bu ahlâk anlayışı içerisinde toplumsal örgütün felsefesi yapılmıştır: “Eski (Krallar), İmparatorlukta Etkileyici (tö) canlandırmak için, önce kendi mülklerine egemen oluyorlardı, kendi mülklerine egemen olmak isteyince, ailelerine düzen veriyorlardı, ailelerine düzen vermek isteyince kendi kendilerini yetiştiriyorlardı, kendi kendilerini yetiştirmek isteyince, arzuları (Kalpleri) nın kuralları ile samimi oluyorlardı, duyguları ile samimi olmak isteyince bilgeliklerini (felsefelerini) daha çok olgunluğa eriştirmeye başlıyorlardı, Bilgeliklerini olgunluğa eriştirmek demek varlıkları tahkik etmek demektir. Varlıklar tahkik (araştırılınca) edilince bilgelige olgunluğuna erişir, duyguları samimileşir, duyguları samimi olunca, kalbi (arzusu) kurallara uygun olur, arzusu kurallara uygun olunca, kendisini yetiştirmiştir. kendi kendisini yetiştirince, ailesi düzenli olur, ailesi düzenli olunca, mülkü iyi yönetilir, kendi mülkü iyi yönetilirse, imparatorluk Gerçek Barışı yaşayacaktır.”

Bireyden evrensele kadar uzanan bu hiyerarşide sıkı bir bütünlük ve bağlılık vardır. Peygamberden veya Çin inanç sistemine göre “Göğün Oğlundan halk çocuğuna kadar, herkes kendisini yetiştirmeyi ilke edinmelidir.”

Çağdaş Çin düşünürleri de kişinin eğitilmesine önem vermişlerdir. “Temel unsur kişidir; felsefe kişi ile başlar, kişi ile sona erer. Çünkü kişi yaşamın son olgusudur. Kişi kendi içinde bir bitişiktir. Bir sonudur. İnsan düşüncesinin yarattığı başka şeyler yolunda kullanılacak bir araç değildir.”

Buna rağmen komünizm’in maddeci ve kamucu diyalektiği Çin toplumu ile uyum sağlamıştır. Çünkü Çin’in tarih bilinci daha ziyade doğacı bir nitelik taşır. Ayrıca toplumun en belirgin ve ufak bir modeli olan aile kişiden öncelik taşır. “Aile olmadıkça, ya da ailenin dışında, kişinin gerçek bir varlığı yoktur. Aile anlayışı, Çinlinin hayatındaki tek grup bilinci ve ekip fikrinin tek şeklidir.”

Çin düşün yaşamının ilginç bir yönü birbirine çelişkili gibi görünen düşünce akımlarının birbirleriyle bağdaşarak bütünlük oluşturmalarıdır.

Taoizm

Çin filozofu Laotzö’nun öğretilerinden kaynağını alan akıma Taoizm deniliyor. Yarı efsaneleştirilmiş olan Laotzö Konfüçyüs’ün çağdaşıdır. Filozof hakkında bilgi veren eser M.Ö. IX. yüz yıllarında Süma Tsien tarafından yazılan Şekil (Tarihi Hatıralar) kitabıdır. Taoizm felsefesi ise M.Ö. III. ve I. yüz yıllar arasında bir araya getirilen üç kitapta açıklık bulunmaktadır. 1. Lao tsö, Filozofun adını taşımaktadır. 2. Çuang tsö, 3. Lie tsö, bu son kitap ta başka bir filozofun adını taşır.

Laotzö’nun kendisine ait olduğunu söylenen kitap ise *Tao tö king*’dir. Bu kitap izlenecek “Yol” ve Erdem’lik kitabıdır. Taoizm bir hayat felsefesi ve yaşam tarzı gibi görünür. “Ne kadar az yönetim olursa o kadar iyidir” derken kişisel zorunluluğu vurgulamak istemiştir. Bir nevi varoluşçuluk felsefe niteliğini gösteren Taoizm, eylemsizlik kavramı ile yanlış anlaşılıp, insanlarda durgunluğa neden olmuştur.

Kavram Karmaşıklığı ve Kavram Oluşturma Sorunu

Çin filozoflarının, özellikle Konfüçyüs öğretisinin özenle üzerinde durdukları sorunlardan biri, düşüncede ve eylemde şaşmaz kurallar

bulmak, bu kuralları tereddüde ve kuşkuya yer bırakmıyacak bir dile, yani en isabetli sözcüklerle sözlendirmektir. Doğru adlandırma öğretisi, Çin düşüncesinde “Düzen öğretisi” dir: Konfüçyüs, “önemli olan mesele, adları doğrulamaktır” diyor. Şeyleri veya nesnelere adla belirlemek onlara, onları olduran bireyselliğini vermektir.

Gerçeği, doğruyu ortaya koymak için kelimeleri kullanırız. Uygarlığın gerçekleşmesi, bilgelerin, her varlığa doğru adlar vermeleri ile mümkün olduğu görüşü, Çin düşüncesinde egemendir. Bu adların iki defa tekrar edilmesi, yüksek sesle söylenmesi düşüncüyü pekiştirir.

Doğru adlandırma, bu adlandırmanın aynı eşya için aynı kalması, doğru kavramların oluşmasını, doğru kavramların oluşması, insanlar arasında düzenin kurulmasını, insanlar arasındaki düzen, doğadaki düzenin devamını sağlar.

Her şey kendi kendisine denk ve yerli yerinde olmalıdır. “Adlandırmalar, insanlar arası ilişkiler düzeninin büyük ilkesidir” Baba baba; anne, anne; büyük kardeş, büyük kardeş, küçük kardeş küçük kardeş; koca, koca; karı, karı olmalıdır. Böylece her şeyde dengeli bir paylaşım, bu paylaşımı imgeliyen deyimler ve bunlardan oluşan kavramlar şaşırma, karmaşıklığa yer bırakmaz. Yukardaki sözcükler nasıl bir ailede düzeni sağlıyorsa, her kavramın iyi belirlenmesi ile Dünya, sağlam bir düzen içinde olacaktır.

Ancak dialektçiler elde edilen düşünceleri soyutlaştırmak ve karıştırmaktan hoşlanırlar. Bunların aksine mantıkçılar, simgelerin somut ve geleneksel değerini korumaya çabalarlar.

Çin felsefesinin kesin kurallarla yönlendirici, sağlam ve sürekli bir düzen kurma, şaşmaz kavramlar oluşturma çabasının yanında, spekülatif bir ortam yaratan, bazen görelî ve bireyselliğe varan düşünce örneklerine de tanık oluyoruz: Bir çinli (Çuang zö) hopleyan balıklara bakarak, işte balıkların neşesi! diyor. Diğer arkadaşı (Huei zö), siz bir balık değilsiniz ki, neyin bir balığı neşelendirdiğini nasıl biliyorsunuz? Öteki -Siz ben değilsiniz ki, neyin bir balığı neşelendirdiğini bilmediğimi nasıl bilirsiniz? Birincisi -Ben siz değilim elbette sizi bilemem, fakat elbette siz bir balık değilsiniz ve bunların hepsi, neyin bir balığı neşelendirdiğini bilemeyeceğinizi doğrular”¹⁷

Çin sofistleri, bu tarzda bir dialektisizmin içine girerken, Konfüçyüs ve Mō tzö gibi filozoflar, bütünlük ve toplumsal barış idealini gerçekleştirmeye yönelik bir öğreti oluşturma çabalarını göstermektedirler. Bu filozoflar, düşüncede olsun, eylemde olsun kesin kurallardan ya-

nadırlar. Özellikle deyimlerin işaret ettikleri şeyler ile bu işaretler arasındaki isabetsizlik, diğer bir deyimle adlandırmadaki hata, kavramları birbirlerinden kesin bir biçimde soyutlama olanağı vermiyeceğinden hem düşüncede, hem eylemde anarşiye neden olur.

Okul Kavramı

Okul karşılığı olan "Kia" sözcüğü, Çin geleneğinde çeşitli anlamlar taşımaktadır: Değişik sanatlar anlamında "Kia" sözcüğü kullanılır. Örneğin, matematikçi, astronom, İlahiyatçı, doktorların sahip oldukları bilgiler, bu bilgilerin yöntemleri kia sözcüğü ile ifade edilir. Kia, herhangi bir bilgenin dünya görüşü ve yaşam biçimi anlamına gelir. Alışkanlıklarla elde edilen davranışların kazandırılması için kullanılan yöntemleri, güncel yaşama ilişkin akımları, düşünürlerin eğilimlerini belirler.

Okulun kuramsal bir eğitim veren kurum haline getirilmesi düşüncesi çok daha sonraki tarihlere rastlar. Fakat şunu da unutmamak gerekir ki, Eski Çinde, gerek okullar birer akım olarak, gerek yazarlar kuramsal kavramlarıyla ilgiyi çekmektedirler. Yine Çin düşüncesinde ve bu düşüncüyü yansıtan Çin dili yapısında kavramlardan ziyade, zengin pratik öneriler ortaya koyan kuramsal simgeler egemendir. Şu halde ayrışım verdiği bilgilerde sınırları belirlenmiş ayrışimsal kavramlar değil, yaşam biçimine dönüşen bütünsel bir hareket ve davranış tarzı gözümüze çarpmaktadır. Tüm bunlara rağmen Çin felsefesinde ve klasik Çin eğitim akımlarında kurumların ve bu kurumlara dayalı öğretilerin bulunmadığı söylenemez. Fakat Çin düşünsel yaşamı, nüfuz edilmesi çok güç klasik metinlerde saklı kalmaktadır. Diğer felsefelerde, örneğin Yunan felsefesinde olduğu gibi Çin felsefesi enine boyuna inceleme konusu olmamıştır. Bu nedenle, Çin eğitim ve öğretimini, özellikle okullaşma kavramı ile paralellik kurarak ortaya koyma olanağına sahip değiliz.

Konfüçyüs'ün, ülkesi olan Lu'da bir okul kurduğu ve çok sayıda öğrencisi bulunduğu Si-Ma Çien (SSeu-ma Ts'ien) in Tarih anılarında anlatılmaktadır.

Konfüçyüs'ün özdeyişlerine ad olan Lun Yü insanlar için ideal yaşamı biçimlendirir.

Buna göre insan kişiliğini geliştirebilir, böylece sağlıklı bir kişiliğe sahip olur ve toplumun değer yargılarıyla uyum sağlar. Bu, onun vurguladığı erdemli yaşayış öğretisinin ahlak felsefesini oluşturur. Bu felsefenin temeli “adalet” ve “sevgi” dir. “Krallığı olmayan kral” veya “onbin kuşağın ustası” ünvanlarıyla Çin felsefesine giren Konfüçyüs, Lu ülkesinde kurduğu okul ile öğretimin kuramsallaşmasının önderlerinden biridir diyebiliriz. Ona göre, toplumsal oluşumun en iyi örneği okul yaşamında görülür. Çünkü okul, gözetim ve denetimini, insan davranışlarının ayrıntılarına kadar yöneltir ve bireyi olgun insan “İnsani kâmil” (Ç’en yen) yapar.

“Öğrenimi ve kendisini yetiştirmeyi sevmeksizin hangi erdem sevilirse sevilsin insanın eksikliğini artırmaktan başka bir işe yaramaz. İnsanlar doğal yapılarından (sing) ziyade edindikleri kültür (si) de birbirlerinden farklıdır. Hiç değişmeyen kimse en üst düzeydeki bilge ile en aptal olan kimsedir” diyen Konfüçyüs öğretisi, Okulu, gıpta edilen ve her kişinin başkası ile değil, kendi kendisiyle yarıştığı bir ortam olarak algılar. Öğretmen ise öğrencideki tutkuyu kamçılar. Amaç olgun olan kişinin olgunluğunu daha da pekiştirmek, olgun olmayı da olgunlaştırmaktır. İzlenecek en iyi yol (Tao) Bilgenin ve Hükümdarın yoludur. Tao tö erdemliğin en bariz ilkesi olarak bireyde oluşur. “Kendi kendini yetiştirmeyi insan bilirse, insanı idare etmeyi (yönetmeyi) de bilir. (Tao, izlenecek yol suyun açtığı çığır yöntem, İslam literatüründeki “şeriat” ve “sıratı-müstakim” karşılığı olabilir Tao, hem varlığı, hem varlığı içeren hakikat, hem de varlıktaki hakikattir.) İnsan insanı nasıl yöneteceğini bilirse, imparatorluğu veya bir Devleti yönetmeyi de bilir. Tao insandan irak değil, insan Tao sayesinde kendi kendisini kazanır, İnsan Tao’yu yen yardımı ile elde eder. Yen insandır. İnsan ile insana düzen verilir¹⁸.

Konfüçyüs öğretisinde Tao tö, insanı erdemlerin eylemi sonucu kazanılan ideal olgunluk (kemâl mertebesidir. Bunlar insan (yen) ve kültür (yi) başka insanlarla olan ilişkilerle ve uygar bir toplum içinde elde edilebilen erdemlerdir. Tao ve Tö’yu elde etmek, yarı erdemli bir insan olmak kişisel çaba işidir; bu sürekli ve tüm anları kapsayan bir gayret ister. Konfüçyüs, ün özdeyişiyle “öyle bir insan ki onun tükenmez gayreti kendisine yemek yemeği bile unutturuyor ve bu gayret ona öyle bir neşe veriyor ki dertlerini unutturuyor, ihtiyarlığın geldiğini bile farketmiyor”¹⁹.

18 Granet, la pansee, p. 521.

19 Granet, age. sa. 394

ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ

Eski Çin toplumunda çocuğun ne olduğu ve ne olacağı anlayışı onun eğitimini belirler. Çocuk doğarken henüz bir ruha sahip insan değildir; ruha sahip olmak canlılık âlâmetidir ve ağlamakla veya gülmüsemle ile belli olur. Bu jestleri gösteren çocuk bir ad almaya hak kazanır. Konuşmaya başlayınca kadar çocuğun yetiştirilmesi, beslenmesi ve korunmasından ibarettir. Bundan sonra eğitim kişinin toplum içindeki işlerine göre biçimlenir. Cinsel duruma göre erkek çocuk ile kız çocuğun yaşındaki işlevleri birbirinden farklı olduğu gibi, büyük erkek kardeşle, diğer küçük kardeşlerin işlevleri de farklıdır. Bir ailede büyük oğul ata ocağının temsilcisi, babadan sonra ailenin büyüğüdür, aile içerisinde prens muamelesi görür ve bu unvana layık bir biçimde yetiştirilir. Yedi yaşına kadar aile içinde verilen eğitim, ahlâk ve düzgün konuşmadır.

Yedi yaşından itibaren cinsler arasında farklılaşma kendisini gösterir. Erkek için ön görülen işlev, toplum içinde bir kamu görevi almak, ve dışındaki işleri yürütmektir. Erkek çocuk on yaşından itibaren bir öğretmenin nezdinde, töreleri, nezaket kurallarını öğrenir. Aile dışında verilen bu eğitim, yirmi yaşına kadar sürer ve dans, müzik, ok atma, araba kullanma gibi becerileri içerir.

Kızlar için aile dışında herhangi bir eğitim söz konusu değil, olgunluk belirtilerinden sonra hiç bir yabancı erkekle arkadaşlık edemez ve bir araya gelemezler. Kız, hangi nedenle olursa olsun herhangi bir yabancı erkeğe dokunursa kızlık kavramı zedelenir ve onunla evlenmek zorunda kalır. Nitekim, bir prensin sözlüsü hakan ile bir yere giderlerken batakhğa saplanmışlardı, onları gören bir köylü sıra ile baba ve kızı sırtında taşıyarak kurtarmıştı. Bu olaydan sonra kız artık kızlığının kalmadığını, prensle evlenmesinin mümkün olmayacağını büyük bir utançla itiraf etmiş ve onu bataklıktan kurtaran köylü ile evlenmiştir.

Kadının konumu çocuk yetiştirmek, kocasına bağlı ve saygılı olmak, evdeki tüketim malzemelerini değerlendirmeye uygun görüldüğü için, kız çocuğun eğitimi nazik ve ince bir sesle "evet" demek, yemek pişirmek, pamuğu ipeği iplik ve elbise haline getirmek gibi becerilere yönelik olarak gelişmiştir.

Görülüyor ki eğitimi belirliyen, insanların, değişik insan sınıfları hakkındaki algulamaları, dünya görüşleri ve yaşam felsefeleridir.

Bu belirleyici etmenler değişime uğradığı ölçüde eğitim o yönelim de değişir.

Çin'de, eğitimin amacı çok iyi belirlenmiştir: Erdemli bir insan olmak için din ve ahlâk, toplumun gelenek görenek ve değer yargıları ile pekiştirilerek çocukta bir yaşam biçimine dönüştürülür. Bu aşamadan sonra yöneleceği görevin gerektirdiği beceriler kazandırılır.

Çin eğitimini olumlu yönden etkileyen bir anlayış, insanın yaratılış itibarıyla eşit olmasıdır, yani Kast sisteminin bulunmayışıdır. Sınıfsal farklılaşma insanın doğal kaynağından değil, daha sonra yer alacağı toplum içindeki konumu ve yaşam sürecinde karşılaşacağı savaşlar, esir düşmeler gibi toplumsal olaylar sonucu köleleştirilmiş olmasından veya bunların çocuğu olmaktan ileri gelir. Bu nedenle okuldan yararlanma olanağı, ilke olarak herkese açıktır. Her çinli, eğitim ve öğretim etkinliği gösterebilir, okur-yazar olan herkes bu becerisini başkasına da kazandırabilir, yani okul açabilir ve herkeste bu okullarda okuyabilir.

Okulun amacı daha iyi bir yaşam düzeyini sağlamaktır. İyi yaşam düzeyi ise memurluk sekreterlik gibi idari görevlerde aranmaktadır. Bu dönemde Çinde, M.Ö. VII. ve VI. yüzyıllardan beri görülen ve memur yetiştiren bu tarz okullar paralı ve son derece pahalıdır. Çünkü çocuk evini bırakıp okulda öğretmenle yaşamakta ve dış dünya ile ilgisi kesilerek yoğun bir disipline, çok yönlü eğitime tabi tutulmaktadır.

Şehirlerde köylerde, çocuğu 10 yaşından 20 yaşına kadar barındırıp, yetiştiren çok sayıda okul bulunmaktaydı. Sadece zenginlere hitabeden okulların çokluğu, burada entellektüel güçlü bir aristokrasi sınıfının varlığını gösterdiği gibi, eğitim ve öğretimin de lüks bir olay olduğunu ortaya koyar.

Pedagojik Yöntem

Çin eğitiminde, öğretme yöntemi ile ilgili kuralları özellikle Konfüçyüs'te görüyoruz. Ona göre öğretmen, bir konudan diğer bir konuya çabuk geçmemeli, hiçbir zaman birçok konuları birden ele almamalıdır.

Öğretmen öğrencilerini teşvik etmelidir; onları cesaretlendirmeli, iletmeli, fakat onları hiçbir zaman sıkmamalı ve aceleciliye alıştırmamalıdır. Öğretmen, öğretilen şeylerin sonradan daha iyi kavra-

mlacağını düşünmeli ve anlattıklarını düzenli ve uyumlu anlatmalıdır.

Öğretmen, öğrenilen şeylerin unutulabileceğini düşünmeli, öğrettiklerini sağlam öğretmelidir.

Bu kısa örneklerde görüldüğü gibi Çin eğitimi sadece kuramsal bir dizge olarak kalmamış aynı zamanda uygulamaya yönelik çerçevesi belli yöntemler ortaya koymuştur. Özellikle Konfüçyüs'ün eğitim öğretisi, dengeli bir toplumun temel yapısını sağlıklı düşünceye sahip bir kuşakla gerçekleştirmeye hedef alır. Bu nedenle *Bilge Krallar Devrini* yeniden başlatmak amacındadır; çünkü ona göre federal devlet sistemi savaflara neden olacağı ve devleti zayıflatacağı bakımından tavsiye edilecek bir sistem değildir, iyi sistem için iyi bir kişi yetiştirmek gerekir.

Konfüçyüs öğretisinden kaynağını alan Çin eğitimi daha ziyade *sekizinci* bir tutumu yeğlemektedir. "Dindarlıkla ahlâk yetkinliğini her türlü dinsel eylemlerin dışında tutan ve bu yetkinliği bir dalınc *sekinci* bir tutumu yeğlemektedir. "Dindarlıkla ahlâk yetkinliğini her türlü dinsel eylemlerin dışında tutan ve bu yetkinliği bir dalınc (istiğrak) halinde gören "öğreti şeklinde tanımlanan sekinciliği Buda öğretisinde de seziniyebiliriz. İnanç özgürlüğü, Konfüçyüs'ün eğitim yönetiminin bir dayanağıdır, bu nedenle öğretisi, çok değişik dinlere mensup olanları da rahatlıkla etki alanı içerisine alabilmiştir.

ÇİN EĞİTİMİNDE BİREY VE TOPLUMUN YERİ

Çin eğitim felsefesini, birey ve toplum açısından incelemek için Konfüçyüs, Laut-zu ve Mensius gibi ünlü filozofların, değişik bireysel ve toplumsal alanlara yaklaşım biçimlerini saptamaya çalışmak gerekir. Özellikle Konfüçyüs, toplumda işlevsel bir düzenin kurulmasını ve sürekliliğini, sınırları belirlenmiş hiyerarşik bir sistem üzerine oturtmaktadır. Bu sistemin tavanı, metafizik bir anlayışla göklere doğru yükselirken temelinin yerle olan ilişkisi korunuyor. Yönetimde bir baş var, bu baş prens (bey) dir, bilimde bir baş var ve bilge kişidir. Bey'in güneşin oğlu olması, Tanrının yeryüzündeki yansıması olarak algılanması gök ile yer arasındaki dengeli bağlantıyı bütünler niteliktedir. Ayrıca gökte canlı bir ağaç, düşüncenin kökünün gökte olduğunu simgeler.

Böyle bir evrende insan kendisine uygun olan yeri bulma süreci içerisindedir. Amaç mükemmel (yen) insan olmaktır. Mükemmel insan veya ideal insan tipi (yen) ni belirlemek için bir çok kavramlar ve bu kavramları tanıtmak için de kelimeler ve deyimler bulunmaktadır. (Taö, tö, te, yi, yen.... gibi) Bunlar toplumsal bir sistemin (dizge) oluşmasını hazırlayan kavramlardır. Fakat burada oluşan sistem Hindistandaki kast topluluğunu yaratmamıştır, aksine yeteneklere dayalı işlevsel bir toplum yapısını, böyle bir yapı için zorunlu öğeleri bir araya getirmeği hedef alan bir düşünce biçimini ortaya koymaya çalışmıştır.

Bu yapının modeli, insanda doğuştan (fitri olarak) mevcuttur. İnsana eğitim mayası uygulandığında, yetenekler doğal ölçütler alanında belirginleşir ve kişi yaradılışına uygun konumda yerini bulma sürecine girer. Bundan sonra artık insanın cevherine (şih) öğrenim ve terbiye (wen) eklenir. Bu işlem (eğitim olayı) yontmak, biçmek, cilalamak gibi deyimlerle "Lirik Dizeler" de yer alıyor. Bu dizelerin öğretilmesi Çin eğitim programında (izlence) yer alırken Yunan eğitiminde olduğu gibi, hem çocuğun hitabet yeteneğini geliştirir hem de duyarlılığını artırır.

Eğitim sürecinde, yöneten baş erdemli kişi, bilge kişi, görevli kişiler (en üst düzeydeki görevliden en alt düzeydeki görevliye kadar) toplumun her tabakasının insanı, kendine uygun yere göre biçimlenir, oluşan toplum, soylara dayalı tabakaların değil, yetenekler dizgesinden kaynağını alan becerilerin, özellikle yüce bir ahlâkın mayasını almış becerilerin, üstlenecek görevlere görevlilerde gerçekleştirilmesiyle biçimlenen toplumsal hiyerarşinin yapısına dayalı tabakaların toplumdur.

Konfüçyüs öğretisinde toplumun yeri ve önemi açıktır. Burada bireyin yerini belirleyebilmek ise zor gibi görünebilir, fakat anlayışın temeline inildikçe bu temelde bireyin öneminin hiç de az olmadığı farkedilir. Anlayışın temeli ise insan fitratı (doğası) nın yorumu ile açıklık kazanabilir. Konfüçyüs'e göre "Göklerin vergisi ve mührü altında olana fitrat denir. Bu fitratın gerçekleşmesine oluşum denir. Bu oluşumun ayıklanmasına (öğretilmesine veya anlaşılabilir kılınmasına) da *Eğitim* denir." Bu fitrat Göklerin vergisi olduğuna ve Onların mührü (güvencesi) altında bulunduğuna göre insanın bundan ayrılması olanaklı değil öyleyse mesele, oluşum aşamasındaki açıklama işleminde, yani eğitim sürecinde düğümlemektedir. Eğitimde nasibini alanlar, mutluluk, öfke, üzüntü, ve zevk'in etkisinde kalmaz-

lar, kürenin kökeni olan merkezde sarsılmaz eksen (unuvobling pivot) bulunurlar. Burada "sarsılmaz eksen" ve "merkez" deyimleri en doğru, en isabetli, hak ve adalete en uygun ve en emin yerde bulunmak gibi kavramları karşılar nitelikte görünüyor. Buna benzer anlamları besleyen kavramları Kur'an-ı Kerim ifadesiyle İslâm geleneğinde görüyoruz: "Ashabelvüsta" (merkezciler), "hablimerid" = Allah'ın "sağlam ipi"ne tutunmak gibi kavramlar buna örnektir. İslamiyet bir din olduğu için ona göre en iyi, en doğru ve en güzeli Tanrı'nın koyduğu ilkeler, insana sunmak istemektedir. Konfüçyüs'ün ise ortaya koyduğu insan sezgisinden veya insanın sağ duyusundan kaynağını bulan felsefi bir öğretimdir. Konfüçyüs, insan eğitiminde, fitrat dediği kişinin temel kaynağına kadar inmektedir; aynı zamanda doğal çevre koşullarını, birey-toplum ilişkilerini, bu ilişkilerden doğan hak ve görevlerde herkesin layık olduğu yeri alabilmesi ve böyle bir düzen için gerekli kuralları sarsılmaz bir temele oturtmak isterken Gök (tanrısal âlem) ile yer arasındaki bağlantıyı da unutmamaktadır. Konfüçyüs öğretisinin zamanla dinsel nitelik kazanarak bir inanç dizgesine dönüşmesinin nedenini bu tanrısal alan kavramında aramak mümkündür. Fakat bu tartışma konumuzun dışında kalmaktadır, ancak burada bizi ilgilendiren insanlık tarihi boyunca, kültür oluşumu, değişimi ve dalgalanmaları doğrultusunda evrim sürecinde bulunan insanın bir yönüyle sabit bir temeli muhafaza ettiğini söyleyebiliriz. Çin öğretisindeki sabit eksen, merkez; İslâm düşüncesindeki "merkezciler" veya "merkez-toplum" ve insanlığın sınımsız kendisine tutunması gereken Tanrı'nın "sağlam ipi" gibi kavramlar birbirlerinden farklı yerlerde ve farklı çağlarda yaşayan insanların sağlam ve değişmez bir temele dayanma gereksinimlerinin ortak bir istek ve ortak bir kanaatta birleştiğini göstermesi bakımından ilginçtir. Kur'an'ın ilahi bir vahiy olması bu toplumsal gereksinime yanıt vermesini engellemez.

"Yeralmak değişmez merkezinde" Diyen Konfüçyüs, insan doğasının, gerek yaşamda, gerek düşünce ve elde edilen bilgide sağlam ve hakiki olanı aramaya yönelik olduğunu, bunun için elde edilen verilerin değerlendirmesiyle varılacak sonuçların isabetli olup olmadığını belirleyecek değişmez ölçütlerin yaratılıştaki mevcut olduğunu vurgulamak istemektedir. Diğer bir deyimle insan yaratmıyor, keşfediyor. Fakat sadece "ustalık insan merkezi bulur ve kararsızlık göstermez" şu halde sorunu insanı ustalıkla yapmaktır. Çünkü "ustalık insanın mihveri yalpalamaz."²⁰

20. Konfüçyüs'ün Özdeyişleri için bk. Ezra POUND, çev. A. YÜCEL, Konfüçyüs, Bürde Yayınları, İstanbul, 1981

Konfüçyüs eğitimde yeteneği kabul etmektedir. “Yetenekliler hedefi geçerler, ötekilerse ona ulaşamazlar” veya “Herkes yer içer fakat pek az kişi tadı farkeder” sözleri filozofun bu konudaki düşüncesini belirleyecek açıklıktadır. Fakat yaşamda herkesin yeteneklerine göre bir yeri ve görevi vardır.

En mükemmel insanın varmak istediği hedef Tao dur. Tao’yu kazanmak kişisel çabaya bağlı olarak görülmüştür²¹. Kişi-toplum, geçmiş-gelecek birbirinden soyutlanamaz; “kişinin dosdoğru kalbine bakıp sonuçlarına göre hareket etmesinden gelen ışığı tüm ülkeye yaymak ve izah etmek için eskiden insanlar önce kendi yörelerinde (Eyalet) iyi bir yönetim kurarlardı, iyi bir yönetim isteyen, önce kendi ailesinde dirlik düzenliği gerçekleştirir, kendi evinde düzen isteyen, öncelikle kendini çeki düzen verir, kendine çeki düzen vermek isteyen önce kalbini düzenler, kalbini düzenlemek isteyen anlatımsız düşüncelerinin (kalbin sesini) apaçık bir şekilde, fiilen tanımlamaya çabalar. “Devlet yönetecek kişi önce mutlaka kendi evinde bir düzen kurmalıdır.”

Görüldüğü gibi, konfüçyüs’ün insan yetiştirme felsefesi geçmişin kökünden kopuk olmadığı gibi, birey toplum etkileşiminden ve bireyin kendi iç dünyasını zenginleştirmesinden de ayrı değildir.

Nesneler kök ve dallara sahip, ilişkiler de bir başlangıca ve bir alana sahiptir. Öncesini bilmek ve nelerin izliyeceği konusunda fikir sahibi olmak, bir başa ve ayağa sahip olmak kadar iyidir.”²²

Konfüçyüs, insanın hiçbir yönünü görmemezlikten gelmemiştir. İnsanın kendi, kendisiyle olan ilişkisinden tutun, toplumsal modellerin her aşamasındaki konumu, bu konumdan doğan durumlara, yönetici ve yönetilen ilişkilerine bir bilgi kuramı oluşturan bilginin niteliği, ölçütü ve değerine varıncaya kadar insansal sorunların tümünü içerecek kendi kendisiyle uyumlu, sağlam mantık temeline oturtulmuş bir dizgenin içine yerleştirme çabası içerisinde.

Bu öğretilerde boş ve anlamsız tartışmaların yeri yoktur. Herşeyden önce sağlam bilgi esastır. “Sözel tanımlara ulaşmak isteyen bilgilerini doruk noktasına çıkarmaya hazırlanmalıdır. Konfüçyüs, bunun yöntemini göstermeyi ihmal etmemektedir.” Bilginin bu bütünlenişi ise nesnelere örgenel (organik) ulamlarına (katagori)

21 Tao hakkında bk. Granet, M., La Pensée Chinoise, Paris, 1968.

22 Tc: erdem, meziyet, olmak, yanı yolu, yöntemi ile edinilmiş olan halkın eğitimi, islâh, haya duygusu gibi kavramları karşılar.

ayırmada temellenir” Fârâbi’nin mâkulat (düşünülür âlem) dediği kategoriler, bilindiği gibi Aristonun eşyayı sınıflama dizgesinde önemli yer tutar, Konfüçyüs bu tarzda elde edilen sağlam bilgi ile insanın kişiliğini kazanması arasında da bir bağlantı kuruyor: “Apaçık, sözlü tanıma ulaşan yüreğini bir karar kılar, kendine çeki düzen verir” Bu işlem daha önce belirtildiği gibi kişiden hareketle aileye ve toplumun her kademesine kadar yansıyarak düzeni bütünlü.

Konfüçyüs’ün eğitimi, maddi manevi, bireysel-toplumsal, dinsel siyasal, kültürel, bilimsel, her alanda insanı merkez olarak alır ve onu gerçeğin uyumun, adaletin, erdemin merkezine yerleştirmeyi hedefler. tao, Te² tö, Yen wen, deyimleri bu merkezlere ulaşanların edindikleri nitelikleri kavramsal olarak ortaya koymaktadır. (1)

1. Hint Eğitim Felsefesi ile ilgili yazımız için bak: Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı I, 1984